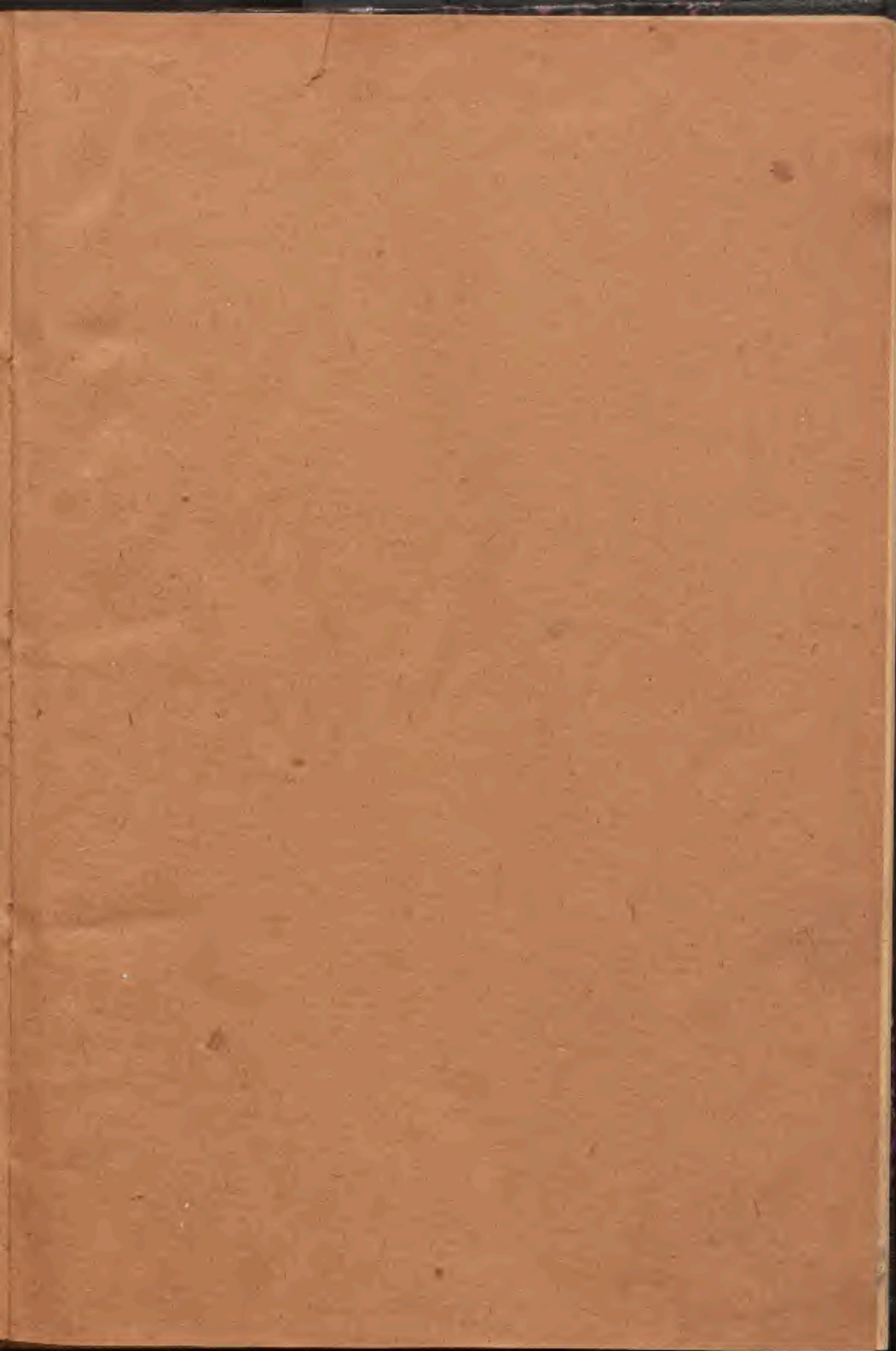

1548

1.0111 5

ԾԱՅԻԿ

հաշիվ կիսամյակ

Գրական, գիսական
և
գեղարդիտական

Վ. ՏԱՐԻ

Նոր Հրգան թիվ

ՊԱՌԱՌԱՐՈՒՄ

ՍԵՐՈՒՆ ԿՐԹԱՐԵՐ
ԱՅՏ. ՊԱՌԱՌԱՐՈՒՄ
ԱՌԱՐՈՒ ՍԵՐՈՒՆ
ՊԱՌԱՐՈՒ ՍԵՐՈՒՆ
Ա. ԱՆՈՒՄԱՆ
Ս. Ա. ՍԵՐՈՒՆ
ԱՌԱՐ ՍԵՐՈՒՆ
ՍԵՐՈՒՆ
Լ. ՍԵՐՈՒՆ

ԳՐԱԺՈՒՄ ՆՇԱՆ-ՊԱՌԱՐՈՒՄ, ԿՐԹԱՐ

ԵՐԱՅԷՆԻ ԳԱԿՈՒԼՆԵՐԻՆ

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ.—Գանի մը խօսքեր	1
ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ.—Ամառ զիշեր (Բանաստ.)	4
ՄՈՒՇԵՂ ՎԱՐԴԱՊԵՏ.—Կօնքն ու, Եկեղեցին	5
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ.—Հայ գրագէտին նիւթական վիճակը	11
• • • .—Եաթնի ծովամարտերը—Խայրէքսին Պարսպարուս փաշա եւ Լ. քանքայի յաղթանակը	18
ՌՈՒԲԷՆ ՈՐԲԵԼՐԵԱՆ.—Վարդապետին երգը (Բանաստ.)	22
Մ. Ա. ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ.—Վայելիքն վերջը (Բանաստ.)	24
Լ. ԹՈՒՍԹՈՅԻ.—Մարդու որջափ հող պէտք է (Վիպակ)	25
ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ.—Մասանին	34
ԿԱՐԱՊԵՏ ՈՍԿԵԱՆ.—Յիշատակ (Բանաստ.)	37
Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ.—Անհաւատը (Վիպակ)	38
ՄՈՒՐԱԿ.—Կեանքն ու Մամուլը (Բրոնիկ)	43
Այս թիւը կը պարունակէ Մարտիրոս Լ. Թոգատեանի եւ Լ. Եղիշթոյի պատկերները	

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

●●●●● ●●●●●

ճարեկան (24 թիւ) 45 դրուչ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 23 դրուչ :

ԳՄԱՄՈՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

Յաթեկան (24 թիւ) 54 զրուշ. Վեցամսեայ (12 թիւ) 27 զրուշ :

Ս.ԲՑԱՍՍԱԶԱՐԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Տարեկան (24 թիւ) 12 ֆրանք :

Չեռֆլ.՝ քիւր 2 դրու

Բաժանորդագրու թիւները թիւի վրայ կը հաշուուին :

Մանուցման, բաժանորդագրության եւ թերթին վերաբերող
 ամէն կարգի զործատնութեանց համար զիմեւ մի՛ միայն՝

{زاغيك غزته سی}

در عایده اسکی ضبطیه جاده سنده ۷۲ نومروده کتبخانه نیشان بابکیان

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ

Կ. Պուլիս, Էսկի-Ջապթիէ փողոց, թիւ 72

JOURNAL "DZAGHIK,"
Librairie Nitchan-Babikian
Constantinople, Rue Eski-Zabtié, N° 72.

ՇԱՀԻԿ

ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԵՍ

ԺԷ. ՏՍՐԻ (566) — ԹԻԻ 4

10 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1904

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍՔԵՐ

Օրաթերթին եւ շաբաթաթերթին քով հանդէսի մը գոյութիւնը անհրաժեշտ է՝ քիչ չափ զարգացած ամէն ժողովուրդի համար։

Օրաթերթը՝ օրուան կեանքին ու մտաւորական շարժումին հազիւ թէ մէկ թուոցիկ արձագանգը կրնայ ըլլալ։ Իր ջիղը լուրն է, թարմ՝ ամփոփ ու կարելի եղածին չափ խտացուած պատմութիւնը օրուան դէպքերուն, զոր յաճախ կը ստիպուի բոլորովին կիսատ ու թերի ձեւի մը տակ ներկայացնել, այժմէութեան շնորհ. ներուն արժանացած աւելի շոնգալից իրողութեանց անցնելու համար։

Կարգ մը պայմաններ սակայն, — մասնաւորաբար գրքի ձեւով հրատարակութեանց նուաղութիւնը, ինչպէս նաեւ կանոնաւոր հանդէսներու չգոյութիւնը, — մեր լրագրութիւնը չեղեցուցած են իր ճշմարիտ կոչումէն։ Այդ պայմաններուն բերմամբ, լրագիրը մեր գլխաւոր զարգացուցիչ միջոցը դարձած է, եւ իբր այդ՝ ստանձած է կարգ մը պարտաւորութիւններ որոնք աւելի հանդէսի մը բաժինն են քան օրը օրին հրատարակուելու եւ ձեռքէ ձգուելու սահմանուած թերթերու։ Այս է պատճառը որ գրական եւ ընկերային յօդուածներ, ուսումնասիրութիւններ, ընդարձակ տեսութիւններ միշտ կ'երեւան մեր լրագիրներուն մէջ, եւ երբեմն լուրերուն հաւասար տեղ կը բռնեն։

Բայց թերթ մը՝ միանգամայն լրագրի եւ հանդէսի դեր ըստ անձեւելով, չի կրնար երկուքին ալ պահանջները գոհացնել ա՛յն պէս, ինչպէս որ պէտք է անոնց բարոյական ու նիւթական նշա՞

նակութիւնը բարձր պահելու համար: Կա՛մ մէկը, կամ միւսը. երկուքն ալ չի կրնար ըլլալ նոյն ատեն, եւ եթէ ըլլալ ալ ուզէ, տուած արդիւնքը ո՛չ մէկուն նշանակութիւնը կրնայ փրկել, ոչ ալ միւսին: Թերթ մը կամ հանդէս կ'ըլլայ կամ լրագիր: Քանի որ ստիպուած է երկուքն ալ ըլլալ, այն ատեն՝ գոնէ անոնցմէ մէկը փրկել պիտի ուզէ, եւ նախապատուութիւն պիտի տայ անո՛ր որ ամէնէն աւելի կը յարմարի իր ձգտումներուն:

Մեր թերթերն ալ այսպէս ըրած են. իբր լրագիր՝ իրենց հակումը աւելի լուրին կողմն է, իրենց ոյժը անոր տուած են, եւ կան իրենց մէջ որ ճշմարիտ կատարելութեան մը հասցուցած են դայն: Իսկ միւս բաժինը, հանդէսի բաժինը, թողած են իր բազմազին, պատահամբ ձեռք անցուած յօդուած մը կամ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակելով շնորհակալութեամբ, եւ չեղած ատենն ալ չփնտռելով:

Ծաբաթաթերթն ալ չի կրնար հանդէսին դերը կատարել. իր կոչումն ու պարտաւորութիւնները գործ չունին երկարաշունչ գործերու եւ ուսումնասիրութեանց հետ: Կերպով մը՝ լրագրին խտացումը պէտք է ըլլայ, աւելի խնամուած, աւելի կոկիկ ու գեղեցիկ կալութիւնը օրուան կեանքին պատմութեան: Տեսակ մը ռըփուշ՝ որ օրաթերթի մը մէջ աճապարանքով եւ անփութութեամբ նկարուած իրերուն ձեւ պիտի տայ, թերութիւնները պիտի ամբողջացնէ, եւ զանոնք պիտի ներկայացնէ մեթոտիկ ու կատարեալ դասաւորութեամբ մը:

Իսկ հանդէսին պարտաւորութիւնները չատ աւելի մեծ են ու բազմազան: Մենք այդ պարտաւորութիւններէն մէկ հատը եւ ամէնէն զխաւորը միայն կը յիշենք հոս, — իր զարգացուցիչ տարր մը ըլլալու կոչումը, — որուն հաւատարիմ մնալ պիտի աշխատինք այնչա՛փ որչա՛փ որ կը ներեն մեր բազմաթիւ աշխատակիցներուն եռանդն ու մեր սեփական միջոցները:

Այս հանդէսը միմիայն գրականութեան սահմաններուն մէջ չպիտի պարփակուի. մենք պիտի ջանանք մարդկային ծանօթութեանց ընդլայնման նուիրուած բաց դիրք մը դարձնել դայն, ուր տարբեր զարգացում եւ մտքի տարբեր պահանջներ ունեցող մարդիկ հաւասարապէս գտնեն իրենց փնտռածը, եւ դայն հասկնան:

Ինչպէս կը տեսնուի, մեր ծրագիրը համեստ է, բայց կրկին այս գործին պահանջները ծանր են, եւ թող ներեն մեզի՝ եթէ երբեք բոլորովին անկոխ գետնի մը վրայ մեր փորձած այս առաջին քայլերը քիչ մը զեղնակոտ երեւան: Կատարելութիւնը ժամանակով, աստիճանական յառաջդիմութեամբ միայն ձեռք կը բերուի: Այս գրչի ասպարէզին մէջ մանաւանդ, աւելի լաւ է քայլ

առ քայլ, խնամով, աշխատութեամբ եւ յարատեւութեամբ կատարելութեան հասնիլ. քան ուռուցիկ ու սնամէջ յայտարարութիւններով առաջ նետուիլ եւ կէս ճամբան մնալ արհամարհուած ու ամօթահար:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

* * *

«Ծաղիկ»ի ներկայ հրատարակութիւնը ո՛ր եւ է նիւթական կամ բարոյական կապ չունի Պ. Միքայէլ Շամտանճեանի խմբագրութեամբ հրատարակուած նախորդ շրջանին հետ: Մենք առաջին օրէն տրամադրութիւն յայտնեցինք ձրի թերթ զրկելու այդ շրջանէն պահանջ ունեցող բաժանորդներու. Պ. Միքայէլ Շամտանճեան խոստացաւ մեզի ցոյց տալ իր տոմարները, որոնցմով միայն պիտի հասկնանք թէ իսկապէս որո՞նք են «Ծաղիկ»ի նախորդ շրջանէն իրաւունք ունեցողները: Մենք միշտ պատրաստ ենք անոնց պահանջը գոհացնելու, պայմանաւ որ իրենց իրաւունքը հաստատող ընկալագրերը զրկեն մեզի, եւ վեց ամսուան բաժանորդ արձանագրուին: Այդ կարգի բաժանորդներ իրենց վճարած բաժնեգնին փոխարէն թէ՛ «Ծաղիկ»ի ներկայ շրջանին վեցամսեայ 12 թիւերը պիտի ընդունին, եւ թէ նաեւ այնքա՛ն թիւ՝ որչափ որ կը պահանջէին նախորդ շրջանէն:

Բաժանորդագրութիւնները միշտ կանխիկ են:

Գաւառներու համար՝ տարեկան 54, վեցամսեայ՝ 27 դրուշ:

Պոլսոյ համար՝ տարեկան 45, վեցամսեայ՝ 23 դրուշ:

Զեռքէ՝ հատը երկու դրուշ:

«Ծաղիկ» պիտի հրատարակուի ամէն ամսոյ 10ին եւ 25ին:

Թերթին պատկանող ամէն կարգի գործառնութեանց, բաժանորդագրութեան, ծանուցումի, եւայլնի համար գիմել մի՛ միայն հրատարակիչ Նշան-Պապիկեան գրատան (Պոլիս, Էսկի Զապթիէ փողոց, թիւ 72), եւ անոր հետ բանակցիլ:

* * *

ԿԱՐԵԻՈՐ. — Բաժանորդներու ապահովութեան համար հարկ կը տեսնենք ծանուցանելու թէ «Ծաղիկ»ի բաժանորդագրութիւնը թիւի վրայ ըլլալով, եթէ ո՛ր եւ է պատճառաւ բաժանորդներ իրենց իրաւունքէն պակաս թիւ ստանան, Նշան-Պապիկեան գրատունը ամբողջովին պիտի հատուցանէ իրենց չլաւսը:

ԱՄԱՌ ԳԵՅԵՐ

Անհուն, խաղաղ, լուռ գիշերը ամսոռուն
Կը բաբախէ մսածման մը մէջ վրսեմ.
Այն բարձրութեանց երագին մէջ կը սարսռան
Ոսկի աջեր, ծիր-կաթինը ձիւնեղեն:

Ու բընութիւնն անհուն, յրդի կիւնն յոգնած,
Դիշերային կ'ընկէ հանգիստն ապահով.
Բիւրաբեղուն կեանքի սերմերը անանց —
Կը բողբոջին իր արգանդին մէջ, — լա՛յն բով:

Պարեգին մէջ շուշանները ձիւնաշունչ
Կը խնկարկեն իրենց բուրմունքն զգիսիչ:
Հոն՝ ախոյիւշ իր վէս հոգին բազմասանջ՝
Երագողին քոյրսրեցե՛ք ա՛ն, մի՛ քիչ:

Կայծոռիկ մը կ'ուռուագրծէ մութին մէջ
Ստուգութեան նուրբ շաւիղը շուտեղեն,
— Ի՜տաշի ճամբովն՝ յանդուզն ելեւեջ՝
Զոր խաւարին աշիւները կը քաղեն:

Մամնջագին հեւեր կ'երգեն մեղմօրէն
Ծառերուն տակ, ծաղիկներուն մէջ բուրոս,
Եւ բընութեան խանդաղասանքն համօրէն՝
Կը ծընծընայ քիւր ձեւերով հրապուրոս:

Ընկողնանած՝ յունասպիին փողոցաբոյր
ձիւղերուն տակ, բանաստեղծը վճահար,
Կը վերշուծէ իր հոգերը անհամբոյր,
Թրթուման մէջ իր քնարին բազմաշար:

Ու կ'օրհներգէ սարսըռագին շրթներով
Անպասմելի գեղեցկութիւնը կեանքին,
Ու ոսկերիք աջեր վերէն անվրդով
Բանաստեղծին կը բարեւեն ժպտագին:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆԸ

ԿՐՕՆՔՆ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Ա.

Երկու բառեր, որոնց տակ պահուըտած իմաստները այնքան անբաժան են իրարմէ, որ ժիւլ Սիմօն կրցաւ ըսել. «Ինչպէս կը րօնք չկայ առանց տաճարի, նմանապէս ընտանիք չկայ, առանց ընտանեկան վառարանի սերտութեան (intimité)»:

Երկուքն ալ—Կրօնքն ու Եկեղեցին—իրենց ծագումները ունին: Կրօնքին ստեղծումը կը կանխէ անշուշտ Եկեղեցիինը, որ իր կողմէն՝ Կրօնքին ստեղծումը ըլլալով հանդերձ, դարերու ընթացքին մէջ տարբեր անուններ առաւ, առանց՝ սակայն՝ իր ներքին կազմութեան մէջ ճարտարապետական մեծ ու հիմնական ձեւեր փոխելու: Մեհնանին ու Եկեղեցիին սեղանները զոհի ու քառուսթեան միեւնոյն բուրմունքը ծխեցին, հոգ չէր որ մէկը զիցական կեղծիքներու աստուածացումին նուիրեց ինքզինքը, եւ միւսը Մարդուն Որդիին:

Կրօնները իրենց ծագումին մէջ, իբրեւ արդիւնք անհատական կամ հաւաքական ըմբռնումներու եւ երեւակայութեան, շատ աւելի բանաւոր, շատ աւելի անհրաժեշտ պէտքի մը գոհացում տալու կոչուած են: Անոնց ստեղծիչները գիտէին թէ ինչ են իրենց հոգեկան եւ զգայնական պէտքերը, եւ իրենց այդ գիտակցութիւնը դրդած է զիրենք, ժողովուրդին տալու ինչ որ անհրաժեշտ կը սեպէին իրենք: Եւ այդ ծագումին մէջ կրօնները կը հասկցուէին ժամանակակից հաւատացեալներէն որչափ կարելի էր հասկնալ, որովհետեւ կրօններուն ինքզինքնին բացատրող լեզուն, եւ ժողովրդեան ներքին, հոգեկան պէտքերը թարգմանող լեզուն, միեւնոյն բառերը եւ միեւնոյն իմաստը ունէին իրենց մէջ:

Ոչ ոք կրնայ ըսել, թէ բառերը ճշգրտօրէն կրնան իրենց նախնական իմաստը պահել դարերու ընթացքին մէջ: Որչափ ատեն անոնք իբրեւ թարգման պիտի ծառայեն մարդոց մտաւոր կարողութեան, տենչանքներուն, գիտումներուն, ըմբռնումներուն, յոյսերուն, երազներուն եւ հաւատալիքներուն, բառերը նոր գոյն, նոր երանգ պիտի զգենուն հետզհետէ անոնց մտաւոր զարգացման համեմատութեամբ, առանց իրենց արտաքին կազմութենէն, կամ իրենց morphologique յօրինուածքէն բան մը պակսեցնելու: «Բառերը դրամի կը նմանին. գործածուելով՝ հետզհետէ իրենց փայլը կ'աղօտի, եւ զրոշմը կը ջնջուի: Մեր այսօրուան բառարանները զմրած փոխարկութիւններու հաւաքածոներ են մի-

այն» եւ ստուգաբանական գիտութիւնը՝ անկախ՝ բառերու եւ լեզուի օրըստօրէական գործածութենէն, երբ կը փնտռէ «խորհուրդին բոցը՝ բառերու մոխրակոյտին տակ թաղուած», իրական բարիք մը չի բերեր կրօններու այժմէական հաւատալիքներու սրբաբազրութեան համար. կը մատնանչէ միայն հնութեան ըմբռնումը, գիտնական կալուածի մը մէջ ամփոփելով իր ապերախտ աշխատութիւնները, առանց համարձակելու Նկեղեցիէն ներս մտնել, Մեհաններուն հրաժեշտ տալէ վերջ :

Անոնք որ կը հաւատան կամ հաւատալ կը փորձեն—անշուշտ իրենց ըմբռնել կրցած ձեւով եւ ուղղութեամբ— ա՛յլ կը մոռնան թէ այն բառերը, որոնք այսօր իրենց հաւատքը և իրենց կրօնքը կը թարգմանեն, տարբեր դարերու մէջ կրցած են թարգմանել հաւատք մը, որ իրենցը չէր, եւ կրօնք մը, որ հակառակ անունին նոյնութեան, չէր կրնար իրենց կրօնքը եղած ըլլալ :

Ասի չա՛տ բնական իրողութիւն մըն է ու պիտի մնայ, որովհետեւ, Միշէլ Պրէշլի բացատրութեամբ, «ժողովուրդը (բառերուն) օրուան բացատրութիւնը միայն կը ճանչնայ» : Օրուան ժողովուրդին համար, ի՞նչ փոյթ, թէ բառերը կը մաշին, ի՞նչ փոյթ, թէ կ'անհետին այն գաղափարները, զորս այդ բառերը կը բացատրէին» : Կրօններու բաժնին մէջ հաստատուած բառերու այս իմաստափոխութիւնները այնչա՛փ յառաջ կ'երթան, որ «բանաստեղծական նշկարները կը փոխուին վերացումներու (abstraction)», եւ այդ չա՛ջորդական զարգացումին կամ բառերու նշանակական աղքատացումին հետեւանքով կուգայ օր մը, երբ միեւնոյն կրօնին հեղինակն ու հետեւողները՝ հակառակ այդ միեւնոյն կրօնին ստեղծիչն ու պահպանողները ըլլալնուն, իրարու անծանօթ կը թուին ըլլալ, իբրեւ օտարներ, որոնք միեւնոյն լեզուն եւ միեւնոյն բառերը կը խօսին, առանց իրարմէ հասկցուելու :

Դարերու մէջ տեսնուած զարգացումին հետ չզուգորդենք միայն բառերու իմաստափոխութեան գաղտնիքը : Միեւնոյն դարու եւ միեւնոյն ժամանակի անհատներուն զարգացման չափը տարբեր աստիճաններով կրնար կայանայ մեզի : Եւ ամէն անհատի մէջ չիչ որուած զառգաղում իր առանձնատուր բառարանը ունի : Անոնք որոնք ինքնածին գաղափար մը կամ յարակարծական նորօրինակ մտածում մը կ'երկնեն ու կ'արտայայտեն, չեն կրնար այդ մտածումը ճիշդ ու ճիշդ իրենց պէս զգալու եւ հասկնալու իրենց ներքին կարողութիւնը փոխանցել ուրիշին : Ու մարդուն մէջ կը մնայ բան մը, որ ի՛րն է, անձեռնմխելի, անփոխանցելի վիճակ մը մօքի կամ հոգիի, որ անհատի մը մէջ միայն կրնայ ապրիլ : «Ինչ որ ի՛նչ անհատի մէջ (քանի որ) է և ներքին, անթարգմանելի

կը մնայ»։ Ամէն անհատ իր խորհելու, զգալու, ըմբռնելու և դատելու կարողութեան համեմատութեամբ իմաստ կուտայ բառերուն։ Ասոր համար է որ չենք զարմանար, երբ կը տեսնենք, որ նոյն իսկ քրիստոնէութեան մէջ, Յիսուսի քրիստոնէութիւնը տարբեր գոյներ կը ցուցադրէ Յովհաննէս Աւետարանիչի քրիստոնէութեան հանդէպ, եւ այս վերջինը՝ Ս. Պօղոսի քրիստոնէութեան հետ իր բաղդատութեանը մէջ։

Բ.

Պ. Լ. Տիւկա՝ իր մէկ գեղեցիկ ուսումնասիրութեանը մէջ(*) նկատողութեան առնելով լեզուի եւ մտաւոր զարգացումի առընչութիւնները, գրեթէ ամենուրեք քուրակաբանութիւն կը տեսնէ՝ առաւել կամ նուազ համեմատութեամբ։ Վերջապէս սա եպրակացութեան կը յանգի, թէ «ինչպէս կրօնքը կը տարփոխուի ծիսականութեան, լեզուն եւս կը փոխուի թուրքականութեան»։ Հեզինակին եղբայրացութիւնը եղող այս հաստատութիւնը հիմ ունենալով, պիտի կրնանք ըսել, թէ Եկեղեցին եթէ մէկ կողմէն նպաստեց կրօններու պահպանումին, միեւնոյն ժամանակ, ա՛ն իր ծիսական կազմակերպութիւններով—որովհետեւ չկայ Եկեղեցի, որ իր ծէսը չունենայ—քանզումը եղաւ բուն իսկ կրօնական ոգիին։ Այդ քանդումին պատասխանատուութիւնը, սակայն, Եկեղեցին ընծայել, անիրաւութիւն մը պիտի ըլլար։ Անոնց՝ զօրս դարերը կը շինեն կամ կը վերաշինեն, իբրեւ իրերու անընդմիջական եւ անհրաժեշտ հետեւանքը, պատասխանատու մը չենք կրնար մատնանշել։ Խնձորենին խնձոր կը բուսցնէ իր ճիւղերուն վրայ։ Յանցանք մը չէ ասի, ընդհակառակը մենք անիրաւ կ'ամբաստանենք մարդը, որ խնձորենիին վրայ խնձոր միայն դնելուն կը սրտնեղի։ Պատճառի եւ արդիւնքի միջեւ ա՛յնքան թաքուն առնչութիւններ կան, որոնց խելամտութեանը տակաւին անկարող կը զգանք ինքզինքնիս Եկեղեցին՝ կրօնական ոգիին քանդումը եղող տարրերը իր ծոցը հաւաքեց, որովհետեւ ինքն էր այն միակ հոյաշաւքանը (mausolée), ուր պիտի ամփոփուէին կրօնական ոգիին եւ կրօնական հաւատալիքներուն դարաւոր աճիւնները։ Այդ աճիւններու ամփոփումին պատասխանատուութիւնը միայն պիտի կրնանք վերագրել Եկեղեցիին, այն ալ ո՛չ եթէ իրեւ յանցանք, ալ իբրեւ փառք մը, պահպանութեանը համար իր բոլոր հնութիւններուն, որոնց նուիրագրական դրոշմը մասամբ եղծուած ու մասամբ տարրորոշուած է, և որոնք այսօր իրեւ հասարակ յղացումներ կը թուին մեզի։

(*) L. Dugas.—Le Psittacisme et la pensée symbolique,

Մենք Տիւկայի եղրակացութիւնը իրաւամբ շրջելով,—որովհետեւ նախ լեզուներն են որ կը ձեւաղեղծուին եւ յետոյ կրօնները—պիտի ըսենք, թէ «ինչպէս լեզուն կը փոխուի թութակաբանութեան, կրօնքը եւս կը տարփոխուի ծիսականութեան»։ Կրօնական ոգին իր սկզբնական օրերուն համակ ներշնչող ոյժ մըն է, անկեղծութեամբ ու հոգեկան օծութիւնով լմուած խառնուրդ մը, ուրկէ բղխող սէրը, զոհողութիւններու աննկատ նուիրումը, հոգիները թրթռացնող յոյսերը, անկեալները բարձրացնող գերմարդկային պատրանքները, երբեք կեղծիք չեն բուրբուր։ Զարմանալի կերպով պարզ է ասիկա, եւ այդ մանկական պարզութիւնը իր հետ կը բերէ վիշտի եւ ուրախութեան այն ներդաշնակուած բանաստեղծութիւնը, որ շինող հանգամանքով մը կը ներկայանայ նոյն իսկ տղամթաթաւ խիղճերուն, եւ զանոնք կ'առաջնորդէ փրկական ուղիով ապաշաւին։

Ո՛րչափ փափաքելի պիտի ըլլար որ կրօնի ոգին իր նախօրերու ազդողութիւնովը ներգործէր հոգիներուն։ Բայց անկարելին փափաքը զմեզ պիտի կրժէր շարունակ, եթէ այդ օրինակ տենչանք մը դար հաստատուն տեղ մը բռնել մեր մտքին մէջ։ Բառերու եւ լեզուի միջոցաւ ապագային աւանդուած կրօնները, զիրենք աւանդող բառերուն եւ լեզուին հետ կը հիննան ընական օրէնքի մը համաձայն։ Օրէ օր «դատարկ շրջանակներ» կը դառնան այդ բառերը, ճիշդ այն ձերուներուն նման, որոնց մտքէն տարիները գողցած են անցեալին յիշողութիւնները, դատելու կարողութիւնները, եւ զգալու ու ներշնչելու հոգեկան շնորհները։

Բայց բառերը պարապ չեն կրնար մնալ, եւ մարդիկ կը լեցնեն անոնց պարապ՝ իրենց ըմբռնումին գոյները փոխ տալով անոնց։ Կորսուած խորհրդանշանի մը տեղ պատկեր մը կը դնենք, վերացականին տեղ թանձրացեալը, անշօշափելիին տեղ՝ շօշափելին, եւ այսպէսով կը շարունակենք կեանք տալ բառերուն, լեզուական ու գաղափարական նորանոր կերպարանափոխութիւններով։ Մեր այդ անճիգ աշխատութիւնները ապահովաբար զմեզ կը հեռացնեն կրօններու նախնական պարզ, միամիտ դաւանանքներէն, եւ դարերուն ծնցուցած նիւթապաշտ, մեքենական կնճառութիւնները անոնց տեղը կը բռնեն Եկեղեցիին մէջ, ուր կարկամած ու սքոլաստիկ աստուածաբանութիւնը կուգայ իր տրամաբանական հետեւութիւններուն խուզարկութեան փշուտ հունձքը հնձելու։ Անճշմարտութիւնը չի վնասեր այլ եւս, իր հաւաքաբանութեան տրամաբանական ճշգրտութիւնը միայն կարելորութիւն ունի իրեն համար։ Այս վայրկեանէն սկսեալ կը ծնի լէգէոնը այն մակարոյծ բառերուն, որոնք գաղափարին ու հաւատալիքին վրայ բուսած՝

կր ծծեն անոնց հիւթը, եւ զանոնք կր խեղդեն ի շահ իրենց ուռ-
ճացման: Եւ որովհետեւ «հաւատքը հրաժարում մըն է բանակա-
նութենէն եւ մտքին հպատակութիւնը օտար աղբեցութեան մը»,
բառերու դիցապաշտութենէն վարուած եկեղեցին այնուհետեւ կը
կատարէ դերը այն բամպառակ զաստիարակին, որ կը նմանի,
Մօնթէնի բառով, այն թռչուններուն, որոնք իրենց կտուցին ծայ-
րով հատիկներ կր վերցնեն եւ իրենց ձաղերուն կուտան, առանց
անոնցմէ համեստելու:

Գրքերու լեզուն՝ մաշումի այդ միեւնոյն մեքենականութիւ-
նով, տակաւ կը կորսնցնէ իր նախնական իսկատիպ նշանակու-
թիւնը: Այդ կորսուած նշանակութիւնը փնտռած ժամանակն է որ
մարդկութիւնը կ'իյնայ խոշոր նախապաշարումներու մէջ, քանի որ
այդ փնտռութիւնը միջոցին մեծ մասով կորսուած են պարագաները,
որոնք ծնունդ տուին այդ գրքի լեզուին եւ բովանդակութեանը,
գործերը՝ որոնք անոր հեղինակին կրօնական ոգիէն ներշնչուած
էին, եւ միջավայրի ազդակները՝ որոնք այդ գրքին յղացումին մէջ
իրենց իրական աղբեցութիւնը գործածած էին: Այդ վարկաբարձի
խուզարկութիւններուն մէջ, ուր չըթները միայն կը խօսին, առանց
սրտին մեծ ազդողութեանը, կրօնքը տեղի կուտայ բառերու շեղ-
ջակոյտին, որոնք մեզի ցոյց պիտի տան «իրական անկրօնութիւնը
բազմաթիւ կարծուած հաւատացեալներու»: Այսպիսիներուն համար
է անշուշտ, երբ Լօք կը գրէ. «Անոնք, որ բառեր միայն ունին ա-
ռանց գաղափարներու, կը նմանին անոնց, որոնք գրքերու վերնա-
գիրները միայն կը ճանչնան»:

Դ.

Կրօնական վարդապետութիւններու հետզհետէ մաշուած ու
եղծուած clichés-ները պէտք է վերանորոգել: Այդ վերանորոգու-
թիւնը տեղի ունեցած է կա'մ նմանողներէ եւ կա'մ խուժանին
ձեռքով: Արեւելք շատ աւելի կրօններու նմանութիւն մը ունե-
ցաւ իր մէջ, ատում՝ ամէնէն աւելի կրօնական քննադատներ պար-
գեւեց ամբողջ մարդկութեան: Որովհետեւ արեւելքի տաք արեւ-
ները, անապատները, հսկայ բարձունքները եւ անոնց մէջն ու
շուրջը բղղացող ժողովուրդները շատ շուտով կը մաշեցնէին իրենց
տրուած կրօնական այդ կաղապարները, իրենց ներքին ջերմու-
թեան եւ տենդոտ զգայնականութեան կրակներով:

Բայց մինչեւ ընծայացուներու երեւումը, խուժանը չէր կր-
նար անգործ մնալ. անոր յարաճուն բաղձանքները, անոր բռնա-
բորբ երեւակայութիւնը չէր կրնար գոհանալ լեռկ քարերու ցու-
ցադրութիւններով: Ուրեմն անիկա կրօններու ոսկորէ կոճղին վը-

րայ կը վորադրէր իր քանդակները, մերթ տրամաբանուած, ու մերթ երազուն, եւ կը թողուր որ իր ձեռակերտները՝ գոնէ ժամանակի մը համար՝ բռնէին բուն կրօնական ոգիին տեղը, մինչեւ որ յանդուգն ձեռք մը կոտրէր ոսկորը, անոր ծուծը երեւան բերելու համար:

Այդ ժողովրդական նիւթապաշտ ոգիին տիրականութեան շրջաններուն մէջ, կրօնքը տեղի կուտար այլ եւս, եւ Եկեղեցին իբրեւ ճշմարիտ աւանդապահը ժողովուրդներու կրօնական տարամերժութիւններուն, կը բերէր խուժանին հագցնելու ինչ որ կրօնական պաշտամունք կամ ծէս կը յորջորջուէր սխալմամբ: Այդ պաշտամունքները կամ ծէսերը ի սկզբան չա՛տ միամտութեամբ եւ շատ անկեղծութեամբ դարձնուած, հետզհետէ («կրօսնցիներն իրենց նշանակութիւնը եւ կը նիւթականանան. աղօթքը մեքենականութիւն մը կ'ըլլայ, պաշտամունքը՝ արարողութիւն մը, բանաձեւերը՝ տեսակ մը կապալականութիւն (cabalisme), ուր բառերը իրենց ազդեցութիւնը կը գործեն, ո՛չ՝ իրենց երբեմնի բարոյական իմաստովը, այլ իրենց ձայնով ու յօդաւորութիւնովը: Նախկին դարերու մէջ կրօնքը խորհրդանշաններու պէտք չ'ունէր բռնաւ. անի նոր ոգի մըն է, կրակ մը, որ կը քալէ իր առջին գրօնուածները լափելով. անսահման է անիկա եւ ազատ: Յետոյ երբ մոլեռանդութիւնը կ'իյնայ, երբ խկատիպ ու պարզուկ հաւատքը կը մարի, մարդիկ կը սկսին սահմանել (définir), յերկրել, մտազննել այն ամէնը, զորս նախկին հաւատացեալները հաւատքով ու սիրով ընդգրկած էին: Այդ օրը կը սկսի սկոլաստիկութիւնը, եւ այդ օրը կը սկսի անհաւատութիւնը»^(*):

Եւ այդ անհաւատութիւնը մտքի շատ բնական վիճակ մը կը դառնայ այլ եւս, քանի որ արդէն «թաքուն անհաւատութիւն մը կը տիրէ ամէն հոգիներու խորը», եւ քանի որ ամէն մարդ կրօնքի միեւնոյն բառերը պիտի գործածէ, առանց միեւնոյն հոգիին, միեւնոյն զգացումները, եւ միեւնոյն խորհրդազգացութիւնը ունենալու իր մէջ: Եւ այդ իրարախար հաւատութեամբութիւնը, որ օրէ օր պիտի տեսնուի Եկեղեցիին մէջ, թող զարմանք չպաշտօնէ մեզի, որչափ ատեն Եկեղեցին ինքն է որ այդ միեւնոյն բանաձեւերը կը դնէ՝ անխտիր՝ իւրաքանչիւրին բերնին մէջ, առանց կարենալ անոնց սրտերը ներդաշնակաւորելու կրօնքի միեւնոյն խարխալին վրայ:

Ռուսօ, իր «Էմիլ»ին մէջ, դաստիարակութեան մասին խօսած պահուն կ'ըսէ, թէ «բոլոր չարիքը անկէ առաջ կուգայ, որովհետեւ

(*) Ռընան

մենք տղոց կր խօսինք անոնց մեղ հասկնալէն առաջ»։ Հասակաւոր մանուկներ են ժողովրդեան անհատները եկեղեցիներուն ծոցը, օրօրոցի մանուկներէն շատ աւելի խորամանկ, շատ աւելի կեղծեւելու տրամադիր, անոնց նման տգէտ՝ կրօններու հնութեան բառերը հասկնալու եւ զանոնք իւրացնելու համար։

Ամէն դարու կրօնք, եւ ամէն դարու եկեղեցի իրարու հետ լծորդուած պէտք է իրենց լեզուն ունենան, եւ հաւատացեալներու իւրաքանչիւրին լեզուն պէտք է յարմարի այդ կրօնական լեզունին։ Անհատական տարբերութիւնները ո՛չ միայն չպիտի վնասեն կրօնքին, այլ սա համոզումը պիտի տան մեզի, թէ հասկցուած է կրօնքը, զինքը դաւանողներէն։ Առանց ասոր հաւատքը կեղծիք մը պիտի մնայ անհատներուն սրտին խորը, կրօնքը՝ չհասկցուած պատրուակ մը, եւ Եկեղեցին՝ գերեզման մը, ուր մեր կրօնքին մաշուած մնացորդները պիտի տանինք թաղել, իւրաքանչիւր ոք ի՛ր հաշույն։

Ըսուած է, թէ «մեհեանին հասնելու համար, պէտք է նախ Ակրոպոլը մաքլցիլ»։ Տեղն է որ մենք ալ ըսենք, Եկեղեցի մտնելէ առաջ պէտք է նախ վեր ելլենք այն դերբուկներէն, որոնք չհասկցուած բառերու քարակոյտներով պատնիշուած են. որովհետեւ առանց այդ հոգեկան վերամարձումին՝ Եկեղեցին չպիտի կրնայ տալ մեզի այն վսեմ ներշնչումները, որոնց պէտք ունին մարդոց մխիթարութեան ծարաւի հոգիները։

ՄՈՒՇԵՂ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՀԱՅ ԳՐԱԳԷՏԻՆ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

Թաջորդական շրջաններէ վերջ, հայ գրագէտին վիճակը տակաւին շատ ժպտալից երեւոյթ մը չի պարզեր։ Գրականութիւն մը ունինք, գրագէտի որոշ դասակարգեր ունինք, բայց դեռ չենք կրցած ապրեցնող հանգամանք մը տալ գլխի ասպարէզին, որ գոնէ իր զժուարութեանց համեմատութեամբ պէտք է շահաբեր ըլլար։ Մեր աշխարհիկ գրականութեան ձեւաւորուիլը յիսուն տարուան գործ է, եւ դեռ հայ գրագէտը շատ խղճալի վիճակի մը մէջ կը գտնուի որչա՛փ նիւթապէս, այնչա՛փ ալ բարոյապէս։

Ինչ որ մենք ամաթէօտի գրականութիւն ըսելով կը ճանչնանք, — եւ որ մեր յիսուն տարուան գրականութիւնն իսկ է, — ուրիշ բան չէ եղած՝ եթէ ոչ անարգ եւ անանուն շահագործումը

գրչի մարդոց՝ լրագրապետներու եւ հրատարակիչներու կողմէ։ Երկար տարիներ՝ խեղճ հայ գրագէտը աշխատած է, յոգնած է, ծեւրացած է գրելով, եւ իր արտադրածը գացած ձրիաբար յանձնած է հրատարակչին կամ լրագրապետին՝ անխուսափելի հարկի մը պէս, չատ հեղ նոյն իսկ շնորհակալութիւն ալ յայտնելու բռնադատուելով։

Նախորդ սերունդներու բոլոր գրագէտներն ալ, մինչեւ անգամ ամէնէն նշանաւորները, այդ հարկը միայն մատուցած են ամբողջ կեանքերնուն մէջ, եւ իրր արուեստագէտի տենչ՝ ուրիշ բան չեն ունեցած, եթէ ոչ այն վաղանցուկ զոհունակութիւնը զոր աւարտած եւ հրատարակուած գործ մը կրնայ տալ մարդուս Ատկէ անդին՝ գրիթէ ոչինչ, Ամէնքն ալ թերթերու եւ հրատարակչական ձեռնարկներու բարոյական ու նիւթական բարձրացման աշխատած են, ամէնքն ալ իրենց աչքին լոյսը, իրենց մտքին ու կամքին ուժը վատնած են առատօրէն, առանց հաշուի, մի՛ միայն հրատարակչին ու լրագրապետին օգտին համար։ Իրենց ապրուստէն կտրելով զիրքի ու լրագրի դրամ տուած են, իրենց հմտութիւնը աւելցուցած, իրենց ծանօթութեանց չրջանակը ընդլայնած են շարունակ, արտադրած են երբեմն նոյն իսկ իրենց հանգիստն ու գիշերուան քունը զոհելով, որպէս զի հրատարակիչն ու լրագրապետը քիչ մը աւելի յարգ ոտանան, քիչ մը աւելի շահին։

Անշուշտ այդ աշխատութիւնը պարապը չէ գացած, եւ յաջորդող սերունդներ գիտցած են երախտագիտութեամբ յաւերժացնել ու սիրել իրենց անունը, բայց ի՞նչ օգուտ այդ կարգի ապագամ գնահատութիւններէ։ Արուեստագէտը, երբ մանաւանդ նիւթական ակնկալութիւններ չունի, չի կրնար մի՛ միայն ապագայ հոշակի մը համար աշխատիլ։ Հռչակը պէտք է իր քայլերուն ընկերանայ, իր բարձրացումները թելադրէ, իր անկումն ու սպառումը մխիթարէ։ Հայ գրագէտը սակայն այդ հոշակի՝ իրաւունքն ալ թողած է լրագրապետին ու հրատարակչին։ Մասիսի հրատարակութեան առաջին երեսուն տարիներու ընթացքին՝ թերթը Իւթիւճեանի անունով միայն ճանչցուած եւ յիշատակուած է։ Անհամար աշխատակիցներ, երբեմն նոյն իսկ գրչի անզուգական արուեստագէտներ, իրենց աշխատութեան բաժինը բերած են այդ թերթին, մինչեւ անգամ անգերազանցելի մնացած են անոր մէջ, բայց կրկին փառքը Իւթիւճեանին մնացած է, կրկին զայն միայն ցոյց տուած են ամբողջ տարիներ՝ իրր մարմնաւորումը Մասիսին։ Մինչդեռ միւսները, — Օտեանի, Զօրայեանի, Միսաքեանի պէս մարդիկ, — իրր գրագէտ եւ հրապարակագիր ճանչցուելու բաղձն իսկ չեն ունեցած բարեկամներու եւ ծանօթներու չրջանակէ մը դուրս։

Ակներեւ է որ մի՛ միայն իր գործը աւարտած եւ հրատարակուած տեսնելու հաճութիւն համար աշխատած է հայ գրագէտը, հաճոյք մը՝ որմէ անբաժան կը մնայ անշուշտ օգտակար թելադրութիւններու շնորհիւ ձեռք բերուելիք բարոյական եւ իմացական արդիւնքներու ակնկալութիւնը: Անոնցմէ շատեր գրած են ժողովուրդին զարգացման նպաստելու խտէալով, բայց ամենքն ալ, ամէն բանէ առաջ աշխատած են նոյն ինքն հրատարակիչներու եւ լրագրապետներու օգտին ու բարելաւութեան համար, թերեւս առանց իսկ զգալու: Իսկ իրենք, անձնապէս գրեթէ ոչինչ չհաճ են, եւ կամ չահաճնին տասն անգամ, հարիւր անգամ նուազ եղած է քան իրենց աշխատութեան շնորհիւ ուրիշներու չահածը: Մեր ոչ մէկ գրագէտը երբեք կրցած է Տէմիրճիպաշեանի չափ արտագրել: Անսահման ծով մը՝ իր գրական արտագրոյթը, այնչափ բազմազան ու անչափելի: Վերջին քսան տարուան գրեթէ բոլոր գրական ձեռնարկներուն մասնակցած է, օգնած ամէնուն, դրած ամէն թերթի, բայց այդ արտագրութենէն ձեռք բերած նիւթական շահը՝ հասարակ երկաթագործի աշկերտի մը չահուն հետ անգամ չի կրնար համեմատուիլ:

Այսօր, ընդունինք որ մեր վրական ասպարէզը փոխանցման շրջանի մը մէջ մտած է: Գրչի արտագրութիւնը տակաւ ապրուստի յոյսեր կը ներշնչէ, եւ հրատարակիչ ու լրագրապետ տրամագրութիւն կը յայտնեն մտաւոր աշխատութեան յարգը քիչ մըն ալ դրամով գնահատելու: Բայց եղածը մեծ բան մը չէ. նոյն իսկ չափաւոր արժէքը զայն նկատողութեան առնել, եթէ երբեք աւելի լուսաւից վաղորդայնի մը հաւանականութիւնը չներկայանար մեր մտքին: Յիսուս տարուան անցեալէ մը վերջ, հակառակ ամէն բանի, հայ գրագէտին նիւթական վիճակը այսօր ալ սրտապնդիչ կողմ մը չունի, ինչպէս չէ ունեցած անցեալին մէջ: Այդ անցեալը քննեցինք ա՛յնպէս, ինչպէս ճանչցուցած են մեզի: Քննենք նաեւ ներկան՝ որու մասին աւելի հեշտիւ եւ աւելի մանրամասնութեամբ կրնանք խօսիլ, մեր յիշատակներուն եւ անձնական փորձառութեան վրայ հիմնուելով:

* * *

Հայ գրագէտը՝ այսօր ա՛յն ատեն միայն քիչ շատ դրամ կըրնայ չահիլ, երբ նոյն ատեն մնայուն խմբագրի պաշտօն մը ունի՝ ո՛ր եւ է թերթի մը մէջ:

Շատեր գաղափար չունին մնայուն խմբագիրներուն վրայ, որովհետեւ, ընդհանրապէս աղմուկէ խուսափող ու լուսկեաց աշխատաւորներ են՝ որոնք անյայտ կը մնան ընդհանուրին՝ երբ մանաւանդ

հրապարակագրութիւն չեն ըներ, այսինքն իրենց յայտնի ստորագրութեամբ կամ ո՛ր եւ է ծածկանունով յօդուած չեն գրեր: Լրագրի մը բարոյական ազդեցութիւնը շատ բան չի պարտիր անոնց բայց այն օգուտը զոր կ'ունենան նիւթապէս, անգնահատելի է: Եթէ կարելի ըլլար լրագրի մը պարունակութիւնը հսկայ չոգեհաւի մը նմանցնել, պէտք պիտի ըլլար որ մեքենայի դերը մնայուն խմբագրին տայինք: Շոգենաւին վրայ՝ մենք կը տեսնենք նաւապետը որ կը վարէ, նաւաստիները որոնք կը սպասարկեն. իր թռորչքը, իր շօնադէմն ու ծովուն վրայ թողած փրփրոտ յորձանքը մեր աչքը կ'առնեն, եւ մեր առաջին հիացումը կ'ուղղուի դէպի այն մարդը որ այդ հսկայ զանգուածը կը հպատակեցնէ իր կամքին, ինչպէս նաեւ դէպի այն միւս մարդիկը՝ որոնք անոր կ'աջակցին: Նաւապետին եւ նաւաստիներուն վրայ կը խորհինք, ու մտքերնիս չենք բերեր չոգենաւին խորը թաղուած մեքենաները, որոնք եթէ գոյութիւն չունենային, նաւապետին ու նաւաստիներուն բոլոր ջանքերը գրկաչափ մը տեղ անգամ չպիտի կրնային առաջ տանիլ չոգենաւը: Այսպէս է նաեւ լրագրութեան համար: Մենք կը տեսնենք խմբագրապետը, կը տեսնենք տակաւին աշխատակիցները, անոնց անունը գիտենք, անոնց գրածները մեր աչքը կ'առնեն, բայց քնաւ չենք խորհիր մնայուն խմբագիրներուն վրայ, անոնց՝ որոնց վիճակուած է թերթին լուրի բաժինը լեցնելու գործը: Ծանր ու ժամանակ պահանջող գործ մը՝ միօրինակ եւ անփոփոխելի:

Եթէ գրչի ասպարէզին նուիրուած մարդ մը կարենայ այդ տեսակ պաշտօն մը ընդունիլ եւ յարատեւել, — ինչ որ տարակուսելի է, — ամսական 400-800 դրուչի գումար մը կրնայ ապահովել՝ իր անունին, եւ իր ազդեցութեան համեմատութեամբ: Կարողութիւնը խնդիր չէ: Լրագրապետ մը՝ մարդու մը «ի՛նչ կրնայ ընել»ը չի փնտռեր. կը խորհի թէ ներկայացողը «ի՛նչ կրնայ բերել» իրեն, այսինքն՝ որոշ ազդեցութիւն մը եւ օգտաւէտ յարաբերութիւններ ունի՞ գորս կարենայ չահագործել յօգուտ թերթին:

Իսկ եթէ չի կրնար մնայուն խմբագրի պաշտօն մը սլահել, — արդէն գրագէտի մը տաղանդին գերեզմանը միայն կրնայ ըլլալ այդ տեսակ պաշտօն մը, — ան ատեն, գրչի մարդուն շահելիքը չա՛տ աւելի աննշան գումարի մը կ'իջնէ:

Հոս՝ տեղն է որ մանրամասնութեանց մէջ մտնենք: Այսօր հինգ օրաթերթ ունինք, որոնց ամէնքն ալ կը վճարեն: Արեւելք՝ ամէն օր վճարուած խմբագրական մը ունի: Բիւզանդիոնի աշխատակիցներէն կարեւոր մաս մը վճարումով կը գրէ: Շարգիյէ կը վճարէ իր քաղաքական, ընկերային ու տնտեսական յօդուածներ, որուն համար: Մանգուսէ՝ նոյնպէս: Վճարուած են նաեւ Սուրիան.

դակի մէջ երեւցած բոլոր ծանօթ դրոշներու յօդուածները: Իսկ
չարաթաթերթերէն կը վճարեն Մասիս, Արեւելեան Մամուլ և Լոյս՝
որոշ աշխատակիցներու: Այս հաշուով գրչի մարդ մը տրամադրե-
լի ութ թերթ կ'ունենայ, որոնցմէ հինգ օրաթերթերը ամէն շաբ-
թու, եւ չարաթաթերթերն ալ երկու շաբաթը անգամ մը կրնան
յօդուած մը գնել իրմէ: Բայց եթէ նոյն իսկ կարենայ ամէն շաբ-
թու կանոնաւորապէս վեց յօդուած արտադրել, անկարելի է որ
անոնց ամէնուն համար ալ յաճախորդ գտնէ: Մրցումը՝ թերթերու
յարաքերութիւնները ա'յն աստիճանին հասցուցած է որ գրող մը՝
չատ շատ երկու թերթի կրնայ աշխատակցիլ: Պարզ մրցումէ ծա-
գում առած հակառակութիւններ միշտ կը սքօղուին գաղափարի
եւ համոզումի տարբերութեան պայքարներով: Եւ այդ պայքար-
ներն ալ ա'յն աստիճան փոխանցիկ են՝ որ աշխատակիցները իս-
կոյն կ'ընդգրկեն զանոնք, կը գրեն անոնց վրայ, եւ իրենք ալ միւս
թերթին հետ կը ցրտանան ա'յնչափ, որչափ թերեւս չեն ցրտացած
նոյն ինքն հակառակորդ թերթերու վարիչները: Հետեւանք սա
կ'ըլլայ որ շահաստան մը կը պակսի, հոն ծախուելիք յօդուածը
ձեռքերնին կը մնայ, եւ իրենց գրչին շնորհիւ ձեռք բերուելիք գու-
մարէն մաս մը կ'ոչնչանայ: Արեւելքէն վճարուած աշխատակից մը
այսօր չ'երթար Բիւզանդիոնի դուռը ափ առնել, ու փոխադարձա-
բար: Նոյնը նաեւ միւս օրաթերթերուն եւ հանդէսներուն համար:
Անոնցմէ մէկ քանին յաճախ մէկի տեղ երեք չորս թերթի հետ
հակառակութեան միեւնոյն գիծին վրայ կը գտնուին, եւ հետեւա-
բար՝ չեն ուզեր որ իրենց վճարուած աշխատակիցներուն անունը՝
հակառակորդ թերթերու մէջ ալ երեւայ: Պահանջումը անարդար
է անշուշտ, քանի որ աշխատակից մը անպատճառ պարտաւոր չէ
իր թերթին սէրերն ու ատելութիւնները ընդգրկելու, բայց գրողը
չի դիմադրեր ու կը համակերպի, մտածելով թէ միեւնոյն պահան-
ջումը ուրիշ թերթեր ալ պիտի ընեն իրմէ:

Այս հաշուով՝ գրչի մարդ մը շաբաթը հազիւ երկու կամ երեք
յօդուած պիտի կրնայ ծախել: Տեսնենք հիմայ թէ ինչ կը բերեն
այդ յօդուածները:

Օրաթերթերը՝ ընդհանրապէս դիւրատար յօդուածներ կը պա-
հանջեն, մասնաւորաբար հրապարակադրական յօդուածներ, աւելի՝
օրուան կեանքին եւ իրողութեանց նուիրուած, քան զուտ գրական
արտադրութիւններ: Այդ յօդուածներն ալ կը գնուին կէս օսկիէն
մինչեւ մէկ մէճիւտով, յաճախ աւելի աժան: Դրեթէ միեւնոյն
վճարման առարկայ կը դառնան նաեւ շաբաթաթերթերու գնած
յօդուածները, ըլլան պարզ հրապարակադրական գրուածքներ, ըլ-
լան զուտ գրական արտադրութիւններ: Ուսանաւորները ձրի են

ընդհանրապէս, շատ շատ տասը զրուշի վճարման կ'արժանանան : Բանաստեղծ մը միայն՝ որուն անունն ու արտադրոյթը մասնաւոր հմայք մը ունին, եւ որ իր մշակած սեռին մէջ անհաւասարելի մնացած է, համեմատու գէտ բարձր վարձատրութիւն մը կ'ընդունի իր աշխատուած կտորներուն համար :

Եթէ գրող մը յաջողեցաւ իր երկու յօդուածներէն մէկը կէս ոսկիի, միւսն ալ 20 կամ 25 զրուշի ծախել, պիտի ստանայ ուրեմն չաբաթական 70—80 զրուշի գումար մը՝ որ շատ հեռու է անշուշտ ապրուստ մը ապահովելէ : Նոյն իսկ եթէ երկու յօդուածներն ալ կէս կէս ոսկիի ծախէ, ստանալիք մէկ ոսկին դարձեալ չի բաւեր ապրուստին : Անհրաժեշտաբար պէտք է որ գրականութենէն անկախ գործ մը, զբաղում մը ունենայ, ապրուստի խնդիրը կարգադրէ, եւ անկէ վերջ միայն արտադրէ տնայալի, որչափ կը ներեն ժամանակն ու տրամադրութիւնը :

* * *

Վճարման դրութեան այս ընդհանրացումը սակայն, ուրիշ անպատեհութեանց ծնունդ տուած է : Կարելի է նոյն իսկ ըսել թէ գրականութեան բարգաւաճման տեսակէտով աւելի՝ վնասակար դարձած է քան օգտակար :

Քիչ շատ փնտռուած գրող մը, այսօր, — անշուշտ առանց հաշուի դնելու անոնք՝ որոնք զուտ իբր ամաթէօս կ'աշխատին եւ իրենց առաջարկուած ո՛ր եւ է վճարում չեն ընդունիր, — անպատճառ պիտի ուզէ զրամով ծախել իր յօդուածը, որչափ ալ քիչ ըլլայ պահանջածն ու ստանալիքը : Ի՞նչ ընէ լրագրագետ մը՝ երբ նիւթապէս ի վիճակի չէ իր թերթը ծայրէ ծայր վճարուած յօդուածներով լեցնելու : Կա՛մ բոլորովին ձրի յօդուածները պիտի փնտռէ, եւ կամ աժանները : Եւ հարկաւ աժանն ու ձրին այնպէս չեն ըլլար՝ ինչպէս են վճարուած յօդուածները :

Ատկէ՝ կարգ մը անշնորհք եւ անարժան յօդուածներ՝ որոնք հրապարակագրութեան ու գրականութեան անունով կը հրատարակուին հոս ու հոն, եւ որոնց տափակութեան մէջ շնորհքով յօդուածներու հմայքն ալ կը կորսուի կ'երթայ : Ատկէ՝ կարգ մը ոչնչութիւններ որոնք սրտաշարժ ընդունելութիւն մը կը գտնեն այս կամ այն թերթին կողմէ, ու կը փառաբանուին, կ'աստուածացուին իբր տաղանդաւոր գրագէտ, իբր մեծանուն հրապարակագիր :

Ճշմարիտ գրագէտին համար մշտակալ վնաս մըն է այդ ձրի յօդուածագիրներուն զոյութիւնը : Ո՛չ թէ միայն իրենց արտադրութեան խնդրանքը կը պակսի անոնց պատճառաւ, այլ գինն ալ

կ'իյնայ: Երբ ձրի գրողներ կան՝ ինչ պէտք կը մնայ վճարուած գրողներ փնտռելու, դրամ ծախսելու: Լեցուելիքը քանի մը սիւնակ տեղ է, կը մտածէ լրագրագետը, ո՛րն է լեցուցեր, միւսն է լեցուցեր, իմ ինչո՞ւս պէտք: Կը բաւէ որ դրամ գուրս չելլէ սընտուկէս: Զէ՛ մի որ մէկուն ու միւսին տրածովը ալ թերթին գինը նոյնը պիտի մնայ:

Դժբաղդաբար՝ այսպէս մտածող լրագրագետներ ունինք տա-կաւին: Եւ եթէ անոնցմէ ոմանք նիւթական անձկութեան պատճառաւ այսպէս կը խորհին, կան նաեւ ուրիշներ՝ որոնք պարզ շահադիտութեան համար ընդգրկած են այդ մտածումը, զոր չեն վարանիր յայտնելու ներկայացող առաջին գրողին որ իր աշխատութեան ու տքնութեանց արդիւնքին հազիւ մէկ տասներորդը արժող փոխարինութիւն մը պահանջելու աներեսութիւնը կ'ուսենայ:

Եթէ այս պարագան ալ նկատի առնենք այն գժուարութեանց հետ՝ որոնց գրող մը կրնայ հանդիպիլ իր արտադրութեանց փոխարէնը հետապնդած միջոցին, պիտի ստիպուինք հետեւցնել թէ նոյն իսկ այն մէկ ոսկիի շահը՝ զոր մեր ներկայացուցած հաշուով գրող մը կրնար ձեռք բերել շաբթուան ընթացքին մէջ, անկարելի է ընդհանրացնել ամէն գրողի համար: Անոնցմէ հազիւ քանի մը առանձնաշնորհականեր, բարեկամութեան եւ կամ անձնական ուրիշ կապերու շնորհիւ, պիտի կրնան իրենց յարգն ու նշանակութիւնը պահպանել, մինչդեռ միւսները շատ բան վրայ պիտի տան բոլոր այդ նկատումներուն պատճառաւ:

Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն, մեզի համար կարեւորը սա է որ հրատարակիչ ու գրող փոխադարձաբար կը զգան վճարելու եւ վճարուելու պէտքը, եւ թէ վճարման գրութիւնը կը սկսի արմատ բռնել ու ընդհանրանալ: Մենք դեռ հազիւ այս ընդհանրացման առաջին նախաքայլերը ողջունած ենք, բայց այդչափին իսկ ուրախալի երեւոյթ մըն է եւ կ'արժէ որ արձանագրուի: Իսկ միւս նկատումները, այդ ընդհանրացման պատճառաւ առաջ եկած անպատեհութիւնները՝ ատոնք կրնան անհետանալ ժամանակին հետ: Ծուռ ըմբռնումները, որչա՛փ ալ շահաւէտ երեւան, միշտ վիճասի կը յանգին ու կը լքուին: Ատոնք ալ ծուռ ըմբռնումներ են միայն: պիտի տեսնե՞նք ա՛յնչափ՝ որչափ ատեն որ պէտք ըլլայ իրենց պատճառած վիճասին յայտնութեան համար: Անկէ անդին ինքնին կը դալթին, կ'անհետանան:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ՆԱԽՆԻ ԾՈՎԱՄԱՐՏԵՐԸ

ԽԱՅՐԷՏՏԻՆ ՊԱՐՊԱՐՈՍԱ ՓԱՇԱ

ԵՒ ԼԷՔԱՆԹԱՅԻ ՅԱՂԹՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.—Ծովահեկուրեան նշանակուրիւնը.—Բրուսին գաւակները.—Փայ-
լուն սկզբնաւորութիւն եւ փառաւոր հաջագործութիւններ.—Ա.
ռաշին գերութիւն.—«Երկու Շիկամօրուսներ» կը միանան.
—Նարոյիի ցոլանաւը.—Կասաղի նախահարս մը
եւ յաղրական վերադարձ:

Նաւային հսկայ ճակատամարտները որոնք կը մղուին Բօրթ
Արթուրի շուրջը, առիթ կը դառնան վերյուշելու նախնի ծովա-
մարտերը, որոնք փայտեայ նաւերով եւ շատ աւելի աննշան դէն-
քերով մղուած ըլլալնուն համար այսօրու աններէն նուազ կատաղի
ու վճռական չեն եղած: Այդ երբեմնի ծովամարտերուն մէջ, նշա-
նաւորագոյններէն մէկը մնացած է Լէքանթայի համբաւաւոր յաղ-
թութիւնը, որ Օսմանցի ծովակալի մը՝ Խայրէտտին Պարպարոսա
փաշայի անունը անմահացուցած է, հւ մէկ օրէն միւսը աշխարհի
առաջնակարգ նաւային տէրութիւնը դարձուցած Թուրքիան: Այն
պահուն ուր Օսմանեան հոյաչէն նաւատորմիդը փառաւոր մուտքով
մը եկած հաստատուած է մայրաքաղաքին ջուրերուն մէջ, իբր
ապացոյց մը զնուորական ու նաւային այն հսկայ զօրութեան զօր
Թուրքիա ձեռք բերած է չնորհիւ Վեհ՝ Սուլթանին, տեղն է որ
լայն գիծերու մէջ արձանագրենք տնդեալին այդ մեծ յաղթանակը
որ Թուրքիոյ նաւային պատմութեան ամէնէն հոյակապ էջերէն
մէկը կը կազմէ (*):

* * *

Միջազգային օրէնքը այսօր կ'արդիւնէ ծովահեկութիւնը՝ պա-
տերազմներու միջոցին: Վերջին յիշատակական պատերազմին
մէջ, նոյն իսկ Ռուսիոյ կազմած կամաւոր նաւատորմին գրաւում-
ները ապօրինի նկատուեցան, հւ Ռուսիա՝ հանդիսաւոր խոստում
տուաւ այսուհետեւ մի՛ միայն կայսրութեան կանոնաւոր զրահա-
ւորներուն յանձնել օտար նաւերու քննութեան գործը:

(*) Այս յօդուածին հիմ կազմող տեղեկութիւնները քաղուած
են ծովակալ Ժիւռիէն տը լա Կոալիէռի մէկ ընդարձակ ուսում-
նասիրութենէն.— Les vieux Amiraux. «Revue des deux mondes»,
Année 1885, Tome LXXI.

Ծովահէնութեան վրայ դրուած այս արգելքը սակայն, մօտ ժամանակներու գործ է: Անկէ առաջ, ծովահէնութիւնը՝ պատե-
րազմիկ ժողովուրդներու գլխաւոր յոյսերէն մէկը կը կազմէր, եւ
կը պատահէր շատ անգամ որ կռուի բռնուած ազգ մը թշնամիին
կանոնաւոր նաւատորմէն՝ այնքան միասն չէր տեսներ, որքան այն
յանդուգն նաւաղներէն՝ որոնք նաւու մը գլուխը անցնելով կը
փճացնէին իր առեւտրական, նոյն իսկ պատերազմական նաւերը,
վաճառականութիւնը կ'արդիւէին, ու սովի կը մատնէին իր երկիրը:

Աւէն նաւապետ՝ իր երկրին կառավարութենէն կրնար արտօ-
նազիր ստանալ, եւ մի՛ միայն այդ արտօնագրին զօրութեամբ դար-
նել, փճացնել եւ կամ դրաւել թշնամիին դրօշով իր զէմը ելլող
ամէն նաւ, պայմանաւ որ դրաւած իրեղէններէն իր որոշ բաժինը
առնելով, մնացեալը յանձնէր այն կառավարութեան՝ որուն դրօշը
կը կրէր:

Խայրէտտին Պարպարոսա, — իր բուն անունով Բիզիւր, — այդ շը-
ջանին ծնունդն է, եւ նոյն ատեն ամէնէն անուանի դիւցազուն-
ներէն մէկը: Օսմանեան կայսրութեան ծառայութեան մտնելէ եւ
իբր արքայնի ծովակալ կանոնաւոր նաւատորմի մը գլուխը անց-
նելէ առաջ, երկար տարիներ ծովասպատակութիւն ըրած է: Ինք
ու իր եղբայրը՝ Օրուզ, իրենց յանդգնութեամբ, իրենց քաջու-
թեամբ ու հայրենասիրութեամբ, թշնամի ազգերու սարսափը դար-
ձած են, եւ չհաճած անուն մը՝ որ անհաւասարելի մնացած է իրենց
ժամանակուան մէջ:

Իրենց հայրը՝ Եագուպ, Բուսէլիցի զինուոր մըն էր, որ Մի-
տիլիի գրաւումէն վերջ(*) այդ կղզին հաստատուած էր իբր բրուտ:
Անոր մահուան միջոցին երկուքն ալ կրնային ինքզինքնին կառա-
վարել: Խնդիրը ասպարէզի մը ընտրութեան վրայ էր միայն, եւ
այդ հրաշալի կղզիին մէջ, շրջապատուած գլխալելի ու գրաւիչ
ծովով մը, որուն վայրի շունչը դրաւած էր զիրենք, ուրիշ ի՞նչ
ասպարէզ պիտի կրնային ընտրել: Ծովուն ղաւակներն էին եր-
կուքն ալ, անոր օրօրովը մեծցած, անոր սէրովը լիցուած: Առանց
վարանելու, ծովահէնութիւնը ընտրեցին իրենց ասպարէզ:

Օրուզ որ անդրանիկն էր, իր եղբորմէն առաջ նաւու մը տի-
րացաւ եւ Գարամանիոյ ծովեզերքը իջնելով սկսաւ թշնամի ազ-
գերու նաւերուն վրայ յարձակիլ: Բայց ծովը լիցուն էր Հոռոսի
ասպետներուն պատկանող նաւերով, որոնք վերջապէս յաջողեցան
զինքը գերի վարել, եւ իր ահարկու ոյժին պատճառաւ լաւ մը

(*) Սուլթան Մէհմէտ Բ-ի կողմէ՝ Ճենովայեռց եւ Հոռոսի
ասպետներուն վրայ տարուած չաղթութեամբ մը, 1457ին:

կաշկանդելով ցոկանաւի մը մէջ նետեցին: Յոկանաւը սակայն, Սաթալիոյ ծոցին բերանը՝ Քասթէլ-Ռոսո կղզիին մօտ՝ փոթորկի բռնուելով վտանգուեցաւ, եւ Օրուզ, նաւուն մէջ տիրող խուճապէն օգտուելով զինքը կաշկանդող կապերը փրցուց ու լողալով ծովնզերք հասաւ: Սաթալիայէն անցաւ Եգիպտոս եւ յաջողեցաւ իբր նաւազ ընդունուիլ նաւու մը մէջ՝ զոր Սուտան Գարամանիա կը ղրկէր ատաղձ բերելու համար: Նաւը՝ կրկին յարձակում կրեց թշնամիներէն, եւ Օրուզ, երկրորդ անգամ ըլլալով, լողալով միայն կրցաւ աղատիլ եւ ինքզինքը ցամաք նետել:

Սուլթան Սէլիմ Ա. ի եղբայրը, Քորսուտ, Գարամանիոյ կուսակալն էր այդ միջոցին: Քորսուտ՝ չուտով հասկցաւ թէ Օրուզ առաջնակարգ նաւազ մը կրնայ ըլլալ, եւ իզմիրի Քատիին հրամայեց որ անմիջապէս ծովասպատակի նաւ մը կաղմակերպուելով անոր հրամանատարութեան յանձնուի: Այդ տեսակ նաւու մը սպառազինութիւնը մեծ ծախքերու կը կարօտէր, հետեւաբար՝ բացարձակապէս վստահելի մարդոց միայն կրնար յանձնուիլ: Օրուզ, նաւու մը տիրանալուն պէս, իսկոյն բաց ծովը ելաւ, բայց այս անգամ զգուշացաւ յածիլ այն ջուրերուն մէջ՝ ուր Հոդոսի ասպետները հարիւր անգամ աւելի զօրաւոր նաւային ուժեր կը պահէին, եւ ուր անխուսափելի փճացում մը միայն վերապահուած էր իրեն: Իր եւ թշնամի նաւերուն միջեւ ամբողջ Յոնիական ծովը պատուար դարձնելէ վերջ միայն սկսաւ գործի, եւ ձեռք ձգեց երկու նաւեր՝ որոնք շատ թանկագին բեռ մը կը պարունակէին: Յետոյ վերադարձաւ Նէկրէքոնի ջուրերը եւ այդ կողմերն ալ բազմաթիւ նաւեր զարնելէ վերջ, անցաւ Եգիպտոս: Ամբողջ ձմեռը՝ Աղեքսանդրիոյ նաւահանգիստին մէջ անցուց:

Եագուպի միւս զաւակը՝ Քիզիր ալ իր եղբորը օրինակին հետեւած էր, եւ արդէն իսկ իր անունը նշանաւոր դարձուցած Միջերկրականի մէջ, ուր կ'ասպատակէր անընդհատ: Օրուզ՝ մտածեց իր ու եղբորը ուժերը միացնելով շահակցիլ: Այդ մտածման գործադրութիւնը ահարկու զօրութիւն մը դարձուց զիրենք: Եւ սակայն, իրենց գլխուն կատարուած այդ ասպատակութիւնները որչափ ալ շահաբեր, միշտ վտանգաւոր պիտի մնային, եթէ երբեք, անձկութեան օրերու համար օգտակար ասպատանարան մը չունենային: Այս պատճառաւ, նախապէս որոշեցին Ափրիկէի Մահմէտական կուսակալութեան մը ծառայութեան մտնել, օգտուելու համար Կարթագինէի նաւահանգիստէն որ իրենց գործողութեանց յարմարագոյն խարխիւը կրնար ըլլալ, ինչպէս նաեւ սքանչելի թաքստոց մը՝ ուր կրնային ապաստանիլ վտանգի պահուն:

Տակաւին իրենք Ափրիկէ չգացած, իրենց քաջութեան ու

յանդգնութեան համբաւը արդէն իսկ արձագանգ գտած էր հոն: Կռսակալը, կատարեալ սիրայօժարութեամբ ընդունեց իրենց առաջարկը: Երկու եղբայրները իսկոյն գործի սկսան: Ատկէ վերջ՝ բազդը երեք չլքեց զիրենք, իրենց համբաւը օր ըստ օրէ մեծցաւ: «Երկու Շիկամօրուսները» (Պառպառու), ինչպէս կ'անուանէին զիրենք, բոլոր թշնամի ազգերուն սարսափը դարձան: Ընդհանրապէս երկուքը մէկ կը յիշատակուէին, բայց իրենցմէ ամէնէն արժանին եւ ամէնէն յանդուգնը պզտիկն էր, Քիզիրը՝ որուն «Խայրէտտին» պատուարեր տիտղոսը շնորհուեցաւ, վարձատրելու համար այն անման քաջագործութիւնները զորս գլուխ կը հանէր ի փառս իսլամական հայրենիքին ու կրօնքին: Ընտանիքին համբաւին հիմնադիրը Օրուզն էր. ան հարթած էր դժուարութիւնները եւ Խայրէտտինի առջեւ փնտքի ճամբայ մը բացած: Յանդուգն արկածախնդիր մըն էր, երազներով ու ակնկալութիւններով լեցուած, անհաշիւ ու անխոհմտ իսկ Խայրէտտին, նոյնքան քաջ, նոյնքան յանդուգն ըլլալով հանգերձ, աւելի հաշուով ու խոհեմութեամբ կը գործէր, եւ Օրուզի պէս թոյլ չէր տար որ կիրքերը դատողութեան ձայնը խեղդեն եւ զինքը անել ու վտանգաւոր ձեռնարկութեանց մղեն: Այդ խոհեմութեան շնորհիւ միայն Խայրէտտին կրցաւ մինչեւ խոր ծերութեան հասնիլ, եւ իր անձն ու գործը չվտանգել, մինչդեռ Օրուզ՝ իր անհաշիւ եւ աննկատ յանդգնութեան պատճառաւ կանխահաս մահ մը ունեցաւ ծովու վըրայ՝ կռուի մը մէջ:

Համաձայնութիւն գոյանալէ վերջ, երկու եղբայրները զարնան ճամբայ ելան երեք նաւով: Այդ արշաւանքը անպտուղ մնալու սահմանուած չէր: Առաջին օրերուն մէջ իսկ նաւ մը կը նըշմարեն հեռուէն, առանց կարենալ հասկնալու թէ ո՞ր ազգին կը պատկանի եւ թէ ի՞նչ աստիճան զօրաւոր է: Թերեւս դիւրատար որս մըն է, զոր բազդը մեր ձեռք կը ձգէ, կը մտածէ Օրուզ, եւ տոռաբաստները պարզելով դէպի անծանօթ նաւը կ'ուղղուի: Խայրէտտին ալ իրեն կը հետեւի առանց ժամանակ կորսնցնելու, եւ մօտենալէն վերջ միայն կը հասկնայ թէ իրենց դէմը գտնուողը Նաբուլիի հզօր ցոկանաւն է, հսկայ եւ ամրաշէն նաւ մը՝ 300 նաւազով եւ քսանի չափ տարբեր ձեւով ու տրամագծով թնդանօթներով՝ որոնց սպառնալից բերանը իսկոյն իրենց վրայ կ'ուղղուի: Խայրէտտին կը զգայ թէ թշնամին իր թնդանօթներով շատ աւելի զօրաւոր է քան իրենց երեք նաւերը, բայց ա՛լ անգամ մը այդչափ յառաջանալէ վերջ չի կրնար ընկրկիլ եւ կռիւի նշանը կուտայ:

Ծովանաւը, զիրենք տեսնելուն պէս իր մէկ կողին բոլոր թըն-

դանօթներն ալ կ'արձակէ միահաղոյն Մուխի աւագ մը կը գրկէ մթնոլորտը, եւ երբ կը փարատի, ցականաւին մարդիկը զարմացմամբ կը տեսնեն որ իրենց արձակած ռումբերէն ոչ մէկը մնասած է յարձակող նաւերուն։ Շիկամօրուսներուն յարձակումը այնչափ յուզած է զիրենք որ չեն կրցած աղէկ նշան առնել։ Թնդանօթի նոր հարուածներ կ'արձակէին առանց արդիւնքի։ Խայրէտտինի մարդիկը ընդհանուր նետարձակութեամբ մը կը պատասխանեն։ Եօթն անգամ յաջորդաբար կ'աշխատին ճանկերով նաւը կաշկանդել, բայց եօթն անգամուն ալ ետ կը մղուին։ Գիշերը վրայ կը հասնի եւ այդ կատաղի կռիւը կը դադրի։ Բայց Շիկամօրուսները չեն ուզեր որսը փախցնել իրենց ձեռքէն։ Արշալայսին նորէն կը յարձակին, եւ այս անգամ յաջողութիւնը կը պսակէ իրենց եռանդն ու յանգիստութիւնը։ Խայրէտտին՝ սուր ի ձեռին ցականաւին մէջ կը դատկէ, մարդիկը իրեն կը հետեւին, եւ նաւը կը գրաւուի քանի մը վայրկեան տեւող կռուէ մը վերջ։

Այդ փառաւոր ճակատամարտէն անմիջապէս ետքը, երկու եղբայրները առատ աւարով ու գերիներով կը վերադառնան Ափրիկէ։ Հոն խանգաւառ բնդունելութեամբ մը կը տօնուի այդ մեծ լաղթանակը որ ալ աւելի նշանաւոր պիտի դարձնէր Խայրէտտինի անունը, եւ պատճառ պիտի դառնար որ Թուրքիոյ ծառայութեան ընդունուելով՝ իբր ծովակալ ստանձնէ Օսմանեան նաւատորմին հրամանատարութիւնը։

Խայրէտտինի կեանքին ամենէն նշանակելի շրջանն է ատիկա զոր պիտի ներկայացնենք յաջորդով։

(Շարունակելի)

ՀԱՐՈՒՄԱՆՆԵՐՆ ԵՐԳԸ

Պարսֆն իր ոսկրոս բազուկներով
 Խնէց գրկեղ զիս մայրենի,
 Մոռցի՛ր ըսին սեր ու գորով,
 Սիրքդ միևնա՛կ քոդ արիւնի։

Ու կը փաշե՛մ ես իմ ուղիւ,
 Շախիներու մէջ փարդաքոյր,
 Երազներդ կը նուաղին,
 Ու կը քողո՛ւ զիս կեանքի հուր։

Ամայի՛ ե ֆաշած ճամբաս,
Ինձ համար չի՛ ծաղկիր զարուն,
Ու կը սպասեմ որ վաղահաս,
Մահը վերջ տայ իմ երգերուն:

Կարիդ վառած հրդեհն անշեջ,
Դեռ կը շարի երգիս, մայր իմ,
Բաղձանքները կ'ենան իմ մեջ,
Ու ես կ'այրիմ ու կը մարիմ:

Ումանք կ'երգեն ծաղկի մը ֆով,
Կամ կը թռչին կապոյտն վեր,
Ես կը թրջեմ կեանքս արցունքով,
Ու կը տանին զիս խենթ հովեր :

Բիւր երազներ ունի աշխարհ,
Ու բիւր արեւ սիրտս ոչոր.
Այլ ծաղիկ մը չի՛ դողդղար,
Մտիս ճամբուն վրաս իմ չոր:

Զիս կը մղեն ըսի հովեր,
Այլ չեն տանիր իմ մանկութեան,
Կ'երդեմ խոսքս ժայռերէ վեր,
Դեպի փառք ու Դողգոթան:

Բաղձացի զո՛ւր մէկ օճախի,
Հիւղի մ'անկիւն, ցուրտ մոխրի ֆով,
Հողէ կանքեղ մ'որ նուաղի,
Ու զտակներս հրճուին իմ ֆով:

Ու զտայ զիս մասնունին մեջ,
Յուրտ մեկնութիւնն ուր կը դողար,
Երազներս հոն առին վերջ,
Կանքեղի մը ֆով դաշկահար :

Դունե ֆովըս ըլլայիր դուն,
Իմ պահապան իբրեւ հրեշտակ,
Բազուկներովդ՝ դողդոջուն,
Ամոհի՛ր ճակիս կրակ . . . :

Այս էր բաղդըս. մագերըս սեւ,
Առին կանուխ մոխրէն իր գոյն,
Ու կը դողան փայլերս քերել,
Ցաւի քեռին չալ ծանրագոյն :

Լցե՛ք գաւաթն անուշ գինին,
Անոր վարդը տո՛ւք ճակիս,
Հրդեհն անշեջ մօրս կաթին,
Մարի փէջ մը, չի՛ շափե գիւ:

Անուշ երգերը ծիծառին,
Թող ուրիշին զարուն քերէն,
Մօրս ձեռներն ինձ կ'երկարին,
Մոռացումի սեւ անդունդին:

Ռ. ՈՐԲԵՐԵԱՆ

ՎԱՅԵԼՔԵՆ ՎԵՐՁԸ

Առանց ուզելու, անբզգայաբար,
Թերեւս կուրօրէն,
Կարծես քե ճուա՛ց կը սիրենք գիրար՝
Առջի օրերէն:

Անձնասնունքեան մեղկութիւններուն
Պահերն աննշման,
Մոքիս մեջ, ըզնեզ վայ՛յած ըղլղնուն
Պատանջը կուշան:

Անկիւն մը փաշտած կը դիտեմ քեզի
Մեղանադձօրէն,
Չանձնութիւնն է որ միայն կը խօսի,
Այգերուս մեջէն:

Արդեօք դուն ո՞րը կը նախընտրէիր,
Հեշտանք մեղիին,
Թէ սիրոյս ցաւաւ ու փոփրածփր
Անհունը մըքին:

Վասնզի հիմայ, ինչպէս կը տեսնես,
Առանց ուզելու,
Զիրար շատ ճուա՛ց կը սիրենք կարծես,
Չեմ գիտեր ինչո՛ւ . . . :

Մ. Ա. ՊԱՐՍՍՄԵԱՆ

ՕՏԱՐ ԷԶԵՐ

ՄԱՐԴՈՒՍ ՈՐԶԱՓ ՀՈՂ ՊԷՏԲ Է

Ա.

Քաղքէն՝ մեծ քոյրը այցելութեան եկած էր իր գիւղաբնակ
կրտսեր քրոջ։ Մեծ քոյրը՝ քաղքին մէջ վաճառականի մը հետ
ամուսնացած էր, իսկ կրտսերը՝ գիւղին բնակիչներէն շինականի մը

Լ. ԹՈԼՍՏՈՅԻ

հետ։ Երկու քոյրերը թէյ
կը խմէին միասին ու կը խօս-
սէին։ Մեծ քոյրը սկսաւ
պարծենալ ու գովել քաղքի
կեանքը։ Նկարագրեց թէ
ի՛նչպէս աղատ ու մաքուր
կեանք մը կ'անցընէր քաղ-
քին մէջ, ի՛նչպէս կ'ըջա-
գայէր, ի՛նչպէս կ'հագուե-
ցրնէր իր զաւակները, պատ-
մեց թէ անուշ ըմպելիներ
կը խմէ, քաղցրաւենիներ
կ'ուտէ, թէ կառքով կամ
հետիոտն կ'ըջի, կ'ըրօս-
նու եւ թատրոն կ'երթայ։

Կրտսեր քոյրը՝ վշտա-
ցաւ։ Ան ալ իր կարգին վա-
ճառականի կեանքը նուա-
տացուց, եւ սկսաւ գեղջկա-
կան կեանքը փառաբանել։

— Իմ կեանքս քուկինիդ հետ չեմ փոխեր, ըսաւ։ Թէեւ մեր
օրերը անգոյն կ'անցնին, բայց քաշուելու բան չունինք։ Իրաւ է,
դուք աւելի մաքուր կ'ապրիք, բայց ծայրայեղութեանց ենթակոյ
էք, կ'ամ շատ կը շահիք, կամ բոլորովին կը սնանկանաք։ Առակը
կ'ըսէ թէ հարստանալն ու աղքատանալը եղբայր են։ Կը պատահի
որ այսօրուան հարուստը վաղը՝ պատուհաններու տոջեւ կը մու-
րայ։ Իսկ մեր գիւղական կեանքը աւելի հաստատուն է. գիւղա-
ցիին կաշին հաստ է. թէեւ հարուստ չենք, բայց կուշտ ենք։

— Կո՛ւշտս ալ որն է, պատասխանեց մեծ քոյրը, խոզերն ու
հորթերն ալ կուշտ կ'ըլլան, հոս ոչ մաքրութիւն կ'այ, ոչ ալ շը-
նորհքով կեանք. թող մարդ ուղածին չափ չարհարուի. հոս աղբի

մէջ կ'ապրիք, աղբի մէջ կը մեռնիք. ձեր զաւակներն ալ նոյնպէս :
— Ի՞նչ ընենք, վրայ տուաւ կրտսերը, մեր գործն է ատոր
պատճառը. բայց այդ ամէնուն փոխարէն՝ ապրուստի հաստատ
աղբիւրներ ունինք, ոչ մէկուն առջեւ զուլա կը ծռենք, ոչ մէկ
բանէ կը քաշուինք, իսկ դուք, քաղքին մէջ ենթակայ էք այլ եւ
այլ հրապոյրներու. այսօր լաւ կը թուին ատոնք, բայց վաղը կը
փոխուին. օր մըն ալ կը տեսնես որ մարդդ հրապուրուած է կա'մ
թղթախաղէ, կա'մ գինիէ, եւ կամ գողութիւն ընելու մղուած : Եւ
ահա ամէն բան կը կորսուի կ'երթայ : Այս տեսակ զէպքեր չե՞ն
պատահիր :

Տանուտէր Պահումը՝ որ վառարանին մօտը նստած՝ ականջ կու
տար երկու կիներու շաղակրատութեան,

— Ճիշտ է, մտածեց ինքնիրեն, մենք, գիւղացիներս, մեր ման
կութեան օրերէն իսկ մայր հողին հետ գործ ունենալուս, այդ
կարգի լիմարութիւններ մտքերնէս անգամ չենք անցըներ : Հոս
մէկ գէշ բան միայն կայ հողը քիչ է, եթէ ուղածիս չափ հող ու
նենայի, ա'լ ոչ մէկ բանէ, նոյն իսկ սատանայէն անգամ չէի վախ
նար :

Կիները թէյերնին հատցուցին, տակաւին բաւական ժամանակ
ալ աօրին տուին ու գաջին սլառկեցան :

Սատանան՝ որ վառարանին հտին նստած, եւ ամէն բան լսած
էր, ուրախացաւ որ գեղջուկին կինը՝ իր գովեստներով պարծենա
լու առիթ մը տուած էր ամուսնին : Պահում չէ՛ր ըսած որ եթէ
ուղածին չափ հող ունենար՝ նոյն իսկ Սատանան չէր կրնար բան
մը ընել իրեն :

— Լա՛ւ, մտածեց Սատանան, տեսնենք որերնի՛ս վրայ կ'ել
լենք, ես չատ հող պիտի տամ քեզի, ու նորէն պիտի յաղթեմ :

Բ.

Այդ գիւղական կայքին մօտ կը բնակէր մեծահարուստ կին
մը՝ որ 120 գեսեատին հող ունէր : Սկիզբները շատ խաղաղ կ'ապ
րէր գիւղացիներուն հետ եւ երբեք չէր վշտացներ զանոնք : Նոյն
ատենները՝ նախկին զինուոր մը մտաւ անոր ծառայութեան մէջ,
եւ սկսաւ գիւղացիները տուգանքի ենթարկել : Պահում՝ որքան ալ
կ'աչխատէր, կրկին չէր կրնար տուգանքէ ազատիլ. երբեմն իր
կովը տիկնոջ պարտէզը կը մտնէր, երբեմն ձիւն՝ անոր գարին կ'ու
տէր, եւ կամ հորթը կը մտնէր այն մարգագետիններուն մէջ՝ ու
րոնց վերակացու կարգուած էր նախկին զինուորոր. եւ Պահում ա
մէն անգամուն ալ կը հարկադրուէր տուգանք վճարելու :

Խեղճ մարդը քանի՛ տուգանքի կ'ենթարկուէր, այնքան կը

հայհոյէր տնեցիներուն եւ կամ կը ծեծէր զանոնք։ Ամառը՝ այդ գործակատարին սլառճառաւ, Պահոմ քանիցս պատժուեցաւ։ Ատոր վրայ որոշեց անասունները տունը թողուլ։ Իրաւ է, տունը գտնուող ամբողջ կերը պիտի սպառէին, բայց դոնէ վախու պատճառ չէր ունենար, եւ կրնար ապահով ըլլալ թէ ա'լ չպիտի երթան դրացի կնոջ սլարտէզներուն եւ կամ մարգագետիններուն մէջ։

Զմեռը՝ լուր չըլեցաւ թէ տիկինը պիտի ծախէ իր հողերը եւ թէ գիւղէն դուրս բնակող կալուածատէր մը կը փափաքի գնել զանոնք։ Գիւղացիք՝ այս լուրը առնելուն պէս սկսան «ա'խ» քաշել։

— Է՛հ, մտածեցին, եթէ այդ հողերը կալուածատէրին ձեռքը անցնին, գործ ունինք. այս մարդը ա'լ աւելի տուգանքներ պիտի դնէ մեր վրայ. առանց այդ հողին՝ մենք չենք կրնար սպրիլ, ա՛մէնքս ալ անոր շուրջը կը բնակինք։

Գիւղացիք խմբովին տիկնոջ ներկայացան ու խնդրեցին որ հողերը կալուածատէրին չթողու, այլ իրենց ծախէ։ Եւ որովհետեւ կը խոստանային աւելի վճարել, տիկինը համաձայնեցաւ։ Գիւղացիք ջանացին խորհուրդ կազմել եւ խմբովին գնել հողերը. բայց մէկ երկու անգամ գումարուեցան եւ չկրցան արդիւնքի մը յանգիլ։ Սատանան խառնակութիւն կը ձգէր իրենց մէջ ու չէին կրնար համաձայնիլ։ Ատոր վրայ, որոշեցին առանձին առանձին գրնել. ամէն մարդ՝ իր դրամին համեմատութեամբ հողի պիտի տրանար։ Տիկինը այդ առաջարկն ալ ընդունեց։

Պահոմ՝ լսեց որ իր դրացին քսան զետիատին հող գնած է, կէսը կանխիկ վճարելով, եւ միւս կէսին համար ալ տարուան մը պայմանաժամ ընդունելով։ Սկսաւ նախանձիլ։

— Բոլոր հողերը պիտի խլեն եւ ես ձեռքս պարապ պիտի մընամ, մտածեց ինքնիրեն։

Յետոյ կնոջը հետ խորհուրդի նստաւ։

— Քանի որ ուրիշները կը գնեն՝ պէտք է մենք էլ տասը դետիատինի չափ հող գնենք, ըսաւ, ապա թէ ոչ չենք կրնար ապրիլ. արդէն գործակատարը տուգանքներով խեղդեց մեզ։

Մտածեցին թէ ինչպէ՞ս գնեն։ Հարիւր բուրիի չափ խնայողութիւն ունէին, քուռակն ու մեղուներուն կէսը ծախեցին, իրենց գաւակր իբր մշակ գրաւ դրին, կտոր մը բան ալ քենեկալէն փոխ առին, եւ ալդպէսով յաջողեցան դրամին կէսը հալթալթել։

Պահոմ՝ դրամը ծոցը դրաւ, տասնութիւն դետիատին հող ընտրեց, անտառակով միասին, եւ տիկնոջ ներկայանալով, սակարկեց ու գինը որոշեց։ Յետոյ քաղաք գացին ու կալուածագիրը պատրաստեցին։ Պահոմ կէս գինը վճարեց եւ մնացեալին համար սլ պարտական մնաց, երկու տարուան պայմանաժամով։

Այսպէսով՝ Պահոմ հողատէր դարձաւ։ Սերմեր ձեռք բերաւ, գնած հողին վրայ ցանեց, եւ հունձքը այնքան լաւ եղաւ որ մէկ տարուան մէջ կրցաւ թէ՛ տիկնոջ եւ թէ՛ քենեկալին պարտքերը վճարել։ Ա՛լ կալուածատէր դարձած էր։ Ինք իր հողը կը հերկէր, ինք իր հողին վրայ կը ցանէր, իր հողին խոտը կը քաղէր, իր հողին վրայ գոնուող արմատները կը քաղէր, իր հողին վրայ անասուն կը պահէր։ Երբ մշակելու համար դուրս կ'ելլէր, իր հողերուն ու մարգագետիններուն վրայ նայելով չէր կշտանար։ Խոտը ինչպէս միշտ՝ կրկին կը բուսնէր, բայց զայն պճնող ծագիկները տարբեր կ'երեւային իրեն։ Առաջ ալ այդ հողերուն մօտէն կ'անցնէր ու կը դիտէր զանոնք, հողը միշտ հող էր, բայց հիմայ բոլորովին ուրիշ բան մը դարձած էր։

Պ.

Պահոմ կ'ապրէր այդպէս, ու գոհ էր։ Ամէն բան կարգի կը մտնէր տակաւ։ Միայն՝ գիւղացիները սկսած էին ոտնձգութիւններ ընել իր հողերուն վրայ. անոնց անասունները կուգային իր մարգագետինները կը կոխոտէին ու խոտերը կ'ուտէին։ Պահոմ նախ անուշութեամբ խնդրեց որ չընեն, բայց մտիկ չրրին։ չատ անգամ, գիշերները, գիւղացիք իրենց ձիերը իր արտերուն մէջ կը ձգէին։ Սկիզբները դատարանի չգիմեց, միայն կը հսկէր եւ անասուն մը տեսնելուն պէս դուրս կը հանէր։ Սակայն ժամանակ անցնելով ձանձրացաւ եւ սկսաւ գատարանի գիմել, Թէեւ կը զգար որ գիւղացիք իրենց կարօտութենէն կ'ընէին եւ ո՛չ թէ շարութեան համար, բայց վերջապէս, կը մտածէր ինքնիրեն, եթէ աս այսպէս շարունակուի, քիչ ատենէն բան չեն ձգեր, ամէնքն ալ կը հատուցեն, թող խրատուին։

Այսպէս, մէկն ու միւսը քանի մը անգամ տուգանքի ենթարկեց, Գիւղացիք ու գրկիցները ոխ պահեցին իրեն դէմ, եւ այս անգամ՝ սկսան դիտմամբ մըսել։ Անոնցմէ մէկը՝ գիշեր ատեն Պահոմի անտառակը մտաւ եւ տասնի չափ լօրենիներու կեղեւը հանեց։ Պահոմ՝ անտառին մօտէն անցած միջոցին ձերմակ բաներ մը նշմարեց, մօտեցաւ, եւ գետինը ինկած կեղեւներն ու մերկ մերկ ցցուած կոճղերը տեսաւ։ Դոնէ անտառին ծայրերը գոնուածները կտրէր ու մէկը թողոր, անպիտանը դիտմամբ փճացուցեր է աս մէնքն ալ, մտածեց ինքնիրեն ու չտրացաւ։

—Ա՛խ, րսաւ, մէյ մը իմանայի թէ ընողը ո՛վ է, ես դիտեմ թէ ի՞նչ փորձանք կը բերէի դիտուն։

Ո՞վ կրնար ըլլալ, մտածեց, մտածեց եւ համոզման մը յանգեցաւ։

—Սիմոնէն զատ ո՞վ կրնայ ըրած ըլլալ, ըսաւ ինքնիրեն:

Գնաց Սիմոնի բակը, որպէս զի հետք մը գտնէ, բայց չի տեսնուիր: Միայն՝ իրարու հայհոյեցին: Ատոր վրայ՝ Պահոմ բոլորովին համոզուեցաւ եւ գանգատեցաւ դատարանին: Սիմոն դատաստանի կանչուեցաւ, բայց դատաւորները, երկար ատեն խորհելէ վերջ, անպարտ արձակեցին զայն: Ապացոյց չկար:

Պահոմ աւելի սրտնեղելով, տանուտէրին ու դատաւորներուն հետ կռուեցաւ:

—Դուք գողեր կը պահէք, ըսաւ դատաւորներուն, եթէ զուք աղէկ մարդ ըլլայիք, գողերը չէիք արգարացներ:

Այսպէսով գէշ մարդ եղաւ թէ՛ իր զրացիներուն եւ թէ՛ դատաւորներուն հետ: Սկսան իրեն սպառնալ: Թէեւ իր հողերուն մէջ աղատ կ'ապրէր, բայց աշխարհ նեղ կուգար իրեն:

Այդ ատենները լուր չընեցաւ թէ գիւղացիներէն մաս մը ուրիշ հողերու վրայ պիտի անցնի:

—Շիրակը, մտածեց Պահոմ, ես բնաւ պէտք չունիմ իմ հողերէս հեռանալու. բայց սա ալ կայ որ իմ հողերս քիչ կուգան. շատ կը նեղուիմ հոս. ո՛ւր էր թէ մեր զրացիներէն մէկը կամ միւսը հեռանար երթար. անոր հողերը կը գնէի, ստացուածքս կ'ընդարձակուէր եւ ապրուստս կը լաւանար:

Իրիկուն մը, մինչդեռ դուռը նստած էր, ճամբորդ գիւղացի մը իր ասպնջականութիւնը խնդրեց: Գիւղացիին պառկելու տեղ յատկացուցին, կերակուր տուին, եւ հետը խօսքի բռնուեցան:

—Ո՛ւր ասանկ, հարցուց Պահոմ:

Գիւղացին ըսաւ թէ Վոլկայի ստորոտէն կուգայ եւ թէ հոն մշակութեամբ կը զբաղի: Ու խօսք խօսքի վրայ, հասկցուց թէ ինչպի՛ս ժողովուրդը նոր բնակութիւններ կը հաստատէ այդ կողմերը, պատմեց թէ իր հայրենակիցներէն մէկ քանին հոն հաստատուելով հասարակութեան անդամ գրուեցան եւ թէ մարդ զըլուխ տասը դեպիատին հողաբաժին ստացան:

—Դաւով հողին, յարեց հիւրը, այնքան պարարտ է որ ցանուած հաճարը ցորենի չափ կը բարձրանայ, ձին՝ մէջը կը կորսուի. խիտ ալ կը բուսնի, հինգ փունջով կրնաս խուրձ մը կազմել. գիւղացի մը բոլորովին աղքատ էր երբ մեզի եկաւ, հիմայ վեց ձի եւ երկու կով ունի:

Պահոմի սիրտը թնդաց: Քանի որ կարելի է աւելի լաւ ապրիլ, ինչո՞ւ հոս աղքատ ու քիչ հողով մնամ, մտածեց ինքնիրեն. հողս կը ծախեմ, կը ծախեմ նաեւ ունեցածս չուսեցածս, եւ ձեռք բերած դրամովս հոն գործերս կարգի կը դնեմ, տուն տեղ կը հիմանամ, Հոս, այս աստիճան նեղ պայմաններու մէջ, աշխատիլն իսկ

մեղք է. Միայն թէ, նախ մէյ մը հասկնամ թէ ո՛րչափ ճշմարիտ են զիւղացիին ըսածները:

Ամառը՝ պատրաստուեցաւ ու ճամբայ ելաւ: Ծոգենաւով՝ Վոլկայի վրայէն Սամարա հասաւ, յետոյ չորս հարիւր վերսոգ ալ հետիոտն քայելով, նշանակուած տեղը գտաւ: Ամէն բան պատուածին պէս էր: Դիւղացիք ապատօրէն կ'ապրէին. ամէն մէկուն տասը դեփատին հող տրուած էր, եւ ամէնքն ալ սիրով կ'ընդունէին իրենց հասարակութեան անդամակցիլ ուղողները: Տակաւին սա ալ կար որ դրամ ունեցողը՝ իր ստանալիչ հողաբաժինէն դուրս կրնար ուղածին չափ հող գնել՝ դեփատինը երեք բուրլիով՝ եւ մշտնջենապէս աէր մնալ գնածին: Տրամագրելի հողը չափ ու սահման չունէր: Ուղածին չափ կրնար գնել:

Պահով՝ ամէն բան տեղն ի տեղօք հասկնալով, աշնան զէմ տուն վերադարձաւ, չահով ծախեց իր հողերը, իր անասունները, մշակութեան յատուկ բոլոր գործիքները, արձանագրութիւնը սըրբել տուաւ, ու գարնան՝ ընտանիքը առնելով նոր տեղերը գնաց:

Դ.

Այդ նոր տեղերուն մէջ, Պահով մեծ զիւղի մը հասարակութեան անդամ դրուեցաւ, ծերունիներուն հետ տեսնուեցաւ, եւ անհրաժեշտ թուղթերը կարգի դրաւ: Զինքը եւ իր չորս հոգիէ բաղկացեալ ընտանիքը սիրով ընդունեցին, հինգ հողիի համար այլ եւ այլ դաշտերու մէջ յիսուն դեփատին հող տուին, բացի արօտատեղիէն: Պահով՝ իր գործերը կարգի գնելէ վերջ, սկսաւ անասուն պահել: Իր ընտանիքին իւրաքանչիւր անդամին բաժին ինկած հողը թէ՛ իր առջի ունեցածին երեք անգամն էր, եւ թէ՛ մանաւանդ չափ աւելի արգաւանդ: Կեանքն ալ՝ առաջինին հետ բաղդատմամբ՝ տասն անգամ աւելի լաւ էր: Ուղածին չափ վարելահող եւ արօտաւայր ունէր: Իսկ անասուն՝ կրնար պահել այնչափ որչափ որ կրնար:

Սկիզբները՝ երբ դեռ նոր տեղաւորուած էր եւ իր գործերը կարգի դնելու զբաղած՝ այդ ամէնը շատ լաւ երեւցան Պահովին: Բայց անգամ մը որ հաստատուեցաւ, հողը կրկին քիչ թուեցաւ իրեն:

(Մնացեալը յաջորդ բունդ)

Լ. ԹՈՒՍԹՈՅԻ

ՎՐԻՊԱԿ. — Զրդ էջին 27րդ տողին «նմանող» բառը կարդալ «ընծայացու» (initié). եւ 28րդ տողին «նմանութիւն» բառն ալ՝ «ծլարձակում».— Նաեւ՝ 10րդ էջին 21րդ տողին «մոլեռանդութիւն» բառը «մտեռանդութիւն»:

ՄԱՏԱՆԻՆ

Ա.

Կնտոյեանները նոր ամուսնացած են, սիրաւէտ՝ զրեթէ երջանիկ ամուլ մը, որուն ներքին երանութիւնը տակաւին ոչ մէկ անհամաձայնութիւն, ոչ մէկ կագ ու կոխ վրդոված է: «Իրարու համար ստեղծուած էակներ»՝ կ'ըսեն զանոնք ճանշոյղները: Միհրան Կնտոյեան՝ տակաւին հազիւ երեսունը մտած է, սիրուն ու կայտառ երիտասարդ մը, անզարգ ու միամիտ: Տասը տարիէ ի վեր կը պաշտօնավարէ վաճառատան մը մէջ, որուն տիրոջ սիրելի դարձած է իր պարկեշտութեամբ: Ոչ իտէալ ունի, ո'չ հարստութեան իղձ: Առած ամսականը կը բաւէ ապրուստին, ու կրկին գոհ է որ ամսէ ամիս կրնայ կտոր մը բան դնել մէկ կողմ:

Կինը, Ջարուհի, իրմէ հինգ տարու պղտիկ, նոյնչափ անզարգ ու անիտէալ արարած մըն է, դեղեցիկ՝ բայց պչրասէր ու կամօտ: Երկուքն ալ համեստօրէն կահաւորուած պղտիկ սենեակի մը մէջն են, սեղանատան կիցը: Միհրան՝ առաջին անգամ ըլլալով ուշ եկած է այդ իրիկունը, եւ կինը՝ ուրախութեամբ չէ՛ որ զինքը կ'ընդունի:

Միհրան.—(Որ կնոջը ներստոնքեան պատճառը չի հասկըցած) Բարիկո'ւն, Ջարուհի, ի՞նչ է, անհանգիստ ես:

ՋԱՐՈՒՀԻ.—(Առանց բարեւը առնելու) Ինչո՞ւ այսչափ ուշ մնացիր . . .

Միհրան.—Իրաւ է, ուշ է, բայց դորժս անանկ բերաւ, խուշիկս . . .

ՋԱՐՈՒՀԻ.—Սուտ կը խօսիս կոր, գործդ պատճառ մի բռներ . . .

Միհրան.—(Ձարմացած) Սո'ւտ կը խօսիմ կո՞ր . . .

ՋԱՐՈՒՀԻ.—Ուրիշ տեղ էիր . . .

Միհրան.—(Այլ աւելի զարմացած) Ուրիշ տե՞ղ էի . . .

ՋԱՐՈՒՀԻ.—Հիմայ ալ ելեր զիս կը խաբես կոր . . .

Միհրան.—(Ապշած) Քեզ կը խաբեմ կո՞ր . . .

ՋԱՐՈՒՀԻ.—Այո՛, զիս կը խաբես կոր, ես գիտեմ, դուն վա-

ճառատունը չէիր . . .

Միհրան.—Բայց Ջարուհի . . . նոնօշս . . .

ՋԱՐՈՒՀԻ.—Ձէ՛, չէ՛, ա՛լ քու նոնօշդ չեմ . . . դուն ուրիշ

նոնօշ մը . . .

Միհրան.—Մի՛ ըսեր, խուշս, հաւատա՛ որ չէ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Հասկցայ, ա՛լ զիս չես սիրեր կոր (կը սկսի լալ)։
ՄԻՀՐԱՆ.— (Ինքն ալ լալու տրամադիր) Բայց Զարուհի, ա-
նո՛ւշս, մի տանջեր զիս, քեզի երդում ընեմ որ վաճառատունն
էի . . . արդէն աղէկ ալ եղաւ որ ուշ մնացի, չես գիտեր ի՛նչ զը-
տայ գետնէն . . . նայէ՛, նայէ՛, ինչ աղուոր փոթթմէն է . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Մատուցներուն մէջէն գողունի նայուածք մը նե-
տելով ամուսնին կողմը) Ը՛հ, ը՛հ, զիս չես սիրեր կոր . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Ձէ՛ հոգիս, չէ՛ խուզիս, երդում ընեմ որ չէ՛ . . .
եկո՛ւր, եկուր նայէ՛ . . .

Զարուհի ամուսնին կը մօտենայ վերջ ի վերջոյ,
եւ անոր ձեռքը՝ ոսկի երիզներով նկարուն դրամապա-
նակ մը տեսնելով. կը խլէ իսկոյն։

ՄԻՀՐԱՆ.— Կամա՛ց, անո՛ւշս, մատս պիտի կոտրէիր . . . բեր
մէկտեղ նայինք . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ձէ՛, չեմ տար, իմս է . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Թող քուկդ ըլլայ, վէաս չունի, բայց չենք գիտեր
թէ ի՛նչ կայ մէջը . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ես կը բանամ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Ձեա կրնար . . . ես ժամէ մը աւելի աշխատեցայ
ու չկրցայ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Նա՛, պիտի բանամ . . .

Քանի մը վայրկեան կ'աշխատի դրամապանակը
բանալու, բայց զուր տեղը մատները կը ցաւցնէ։

ՄԻՀՐԱՆ.— Տո՛ւր ըսի, նայիմ ինչո՛ւ չի բացուիր կոր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Կլոր բան մը կայ մէջը . . . ոսկի ըլլալու է . . .
եթէ ոսկի ըլլայ իմս է . . . գլխարկ պիտի առնեմ . . . կօշիկս հին-
ցաւ . . . չըջազգեստս պիտի փոխեմ . . . նոր ելած վռալներէն պի-
տի գնեմ . . . ամառուան հովանոց մը կ'ուզեմ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Առաջ մէյ մը նայինք թէ ի՛նչ է մէջինը, ետքն
ալ սալ մը կը վարձենք, ու զածներդ տուն բերելու համար . . .

Դրամապանակը կ'առնէ, քանի մը վայրկեան
ալ ինք կ'աշխատի, բայց չի կրնար բանալ։

ՄԻՀՐԱՆ.— Վա՛յ անպիտան, գաղտնի կղպանք մը ունի, բայց
ո՞ր կողմն է . . . Թօհա՛ֆ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Չպիտի կրնաս բանալ, ինծի տուր . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Ի՛նչ պիտի ընես . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Պիտի պահեմ, ի՛նչ պիտի ընեմ . . . Թող չբացուի . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Դուն սա վարադոյրը գոցէ նայիմ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ինչո՛ւ։

ՄԻՀՐԱՆ.— Գոցէ ճանձմ, դէմի տունէն մեզ չտեսնան . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Բայց ի՞նչ պիտի ընես որ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Դուք գոցէ՛, մկրատն ալ տուր, եւ կը տեսնաս:

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Պիտի կտրե՞ս:

ՄԻՀՐԱՆ.— Հա՛րկաւ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Մե՛ղք է, Միհրան, չատ աղուոր է . . . ուրիշի մը բանալ կու տանք . . . վարի քովերնիս երկաթագործ մը կայ, թե-
րեւս գիտէ բանալուն կերպը . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Խե՛նթ ես, Զարուհի, կ'ուզեմ որ ամէն մարդ ի-
մանա՞յ գետնէն վրոթմէն մը գտած ըլլալս . . . ես տէրը մէջտեղ
ելլէ նէ՛ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Մկրատը տալով) Նա՛, առ կտրէ (վարագոյրը
կը գոցէ):

Միհրան՝ դրամապանակին տակի կարը կը քա-
կէ, եւ սիկառի թուղթի մէջ պլլուած կ'ուր բան մը
կը հանէ դուրս:

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Ամուսնին վրայ խոյանալով) Տո՛ւր, տուր նա-
յիմ, իմս է . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Բայց կեցի՛ր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ձէ՛, իմս է, կ'ուզեմ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Ծնրմ աղէ՛կ, բայց անգամ մը նայինք թէ ի՞նչ է . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ձէ՛, չպիտի նայիս, ոսկիս է, իմս է, գլխարկ պի-
տի առնեմ . . . կօշիկս հինցաւ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— (Սրտնեղած) Է՞օ՛Ք, չօճուխ ես տահա, Զարուհի,
ածելէ՞դ ինչ է . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Անհամբերութեամբ ոտքը գետնին զարնելով ու
քզկալով) Ձէ՛, չը՛լլար, ոսկի է, իմս է . . . նոր վուալներէն պիտի
առնեմ . . . կապոյտները չատ աղուոր են . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Բայց ոսկի չէ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Հէ՞ . . . ոսկի չէ՞ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Այո . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Հապա ի՞նչ է . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Հանդարտ կեցիր որ ըսեմ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ոսկի չէ՛ . . . անանկ է նէ քեզի ըլլայ . . . չեմ
ուզեր . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Շատ աղէկ, թող ինծի ըլլայ . . .

Թուղթը կը բանայ, եւ միակ աղամանդ մը կրող
էրիկմարդու մատանի մը կը հանէ մէջէն: Ոսկիին եւ
աղամանդին վառքը՝ չլացում կու տան կնոջը:

ԶԱՐՈՒՀԻ.— Ոսկի մատնի՛ մը . . . իմս է . . . տո՛ւր . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— Բայց քուկդ ըլլայ չըսի՞ր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Ես կատակ ըրի . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Ի՞նչ կատակ . . . արդէն էրիկ մարդու մատնի է...
քեզի չի վայլեր . . . ի՞նչ պիտի ընես . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Թո՛ղ ըլլայ, իմա է . . . պիտի պահեմ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Խուշիկս . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Ձէ՛ իմա է . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Անուշիկ Զարուհիս . . . էրիկ մարդու մատնի է . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Ձէ՛ պիտի պահեմ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—(կարճ կապելու համար) Ճանժմ թող քուկդ ըլլայ . . . հայտէ հագուէ . . . աս իրիկուն մօրս պիտի երթայինք ճաշի . . . ուշ չմնանք :

Բ.

Քառորդ ժամ վերջ, Զարուհի եւ Միհրան պատրաստ են արդէն :

ՄԻՀՐԱՆ.—(Գաւազանը ձեռքը՝ դուռը գոցելու վրայ) Պատուհանները ազէկ գոցեցի՞ր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Այո՛ :

ՄԻՀՐԱՆ.—Երթա՛նք . . . մատնի՛ն ինչ ըրիւր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Ի՞նչ պիտի ընեմ, քովս է :

ՄԻՀՐԱՆ.—Քո՞վդ է . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Այո՛, ձեռքի պայուսակիս մէջ, նա՛ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Հոս ձգենք, Զարուհի . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Ինչո՞ւ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Ձեմ ուղիւր որ աս ու ան իմանայ գետնէն մատնի մը գտած ըլլալս . . . գլխնուս փորձանք մը չգայ . . .

Զարուհի դուրս կ'ելլէ առանց պատասխան տալու :

ՄԻՀՐԱՆ.—(Դուռը կը գոցէ եւ կը սկսի վազել՝ կնոջը հասնելու համար) Զարուհի՛, իս մտիկ ըրէ . . . աս մատնին ինծի տուր...
կնիկները պօշ պողաղ կ'ըլլան . . . բերնէդ բան մը կը փախցնես . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Սեւի արագ քայելով) Քալէ՛ ճանժմ . . . պօշ պողաղը դու՛ն ես . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Տո՛ւր կ'ըսեմ կոր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Քալէ՛, խե՛նթ, հիմայ կը պոռամ հա՛ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Զիս մի՛ բարկացնե՛ր, Զարուհի՛, տո՛ւր կ'ըսեմ կոր քեզի . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—(Միշտ աւելի շուտ քայելով) Զպիտի տամ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—(Կիցը հետապնդելով) Զարուհի՛, ազէկ չես ըներ կոր . . . հի՛մայ . . . կը հասկնա՞մ . . . հի՛մայ խերք պիտի . . . (կը սկսի վազել) :

Քանի մը անցորդներ՝ որոնց արաակարգ թուած էր այդ հետապնդումը, իրեն կը հետեւին: Վերջապէս՝ Միհրան կը հասնի կնոջը, եւ թեւէն բռնելով բռնի կը քաշէ կ'առնէ պալուսակը:

Միհրան.— (Բարկութեամբ) Սատկեցնելու է քեզի պէս կինը . . . սա՛ նայէ, ասչափ մարդիկ գլուխնիս ժողլեցիր . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Լալագին շեշտով մը) Պայուսակա . . . պայուսակա . . .

Միհրան.— (Կռուիք սեղմելով) Զարուհի՛, սո՛ւս եղիր կ'ըսեմ կոր քեզի . . . հի՛մայ . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.— (Կը սկսի պտուայ) Գո՛ղ . . . տո՛ւր պալուսակա . . . Գո՛ղ . . . ոճրագործ . . .

Հետաքրքիրներու խումբը ստուարացած է: Քանի մը հոգի՝ Զարուհիի վերջին խօսքերուն վրայ Միհրանը իսկապէս գող մը կը կարծեն: Զեռքը գտնուած կնոջ պայուսակը ա՛լ աւելի կը զօրացնէ իրենց համոզումը:

Ա. ԱՆՅՈՐԴ.— Բռնեցէ՛ք, գող կայ . . .

Բ. ԱՆՅՈՐԴ.— Գող կայ, ա՛յո՛ . . . զարկէ՛ք . . .

Միհրան.— (Հեռանալու տրամայրութեամբ մը) Քալէ՛, Զարուհի . . . քալէ՛, մի՛ բարկա . . .

Ձի կրնար աւարտել: Կռուիի հարուած մը կ'իջնէ գլխուն վրայ: Կ'ուզէ ետին դառնալ, բայց նոր հարուած մը կը ստանայ հակառակ կողմէն:

Միհրան.— Բայց . . . ինչո՞ւ կը զարնէ՛ք կոր . . . Ի՞նչ իրաւունք . . . ո՛ւֆ . . . ա՛խիս . . . (Գաւազանի հարուած մը կը ստանայ կրծքի վրայ):

Ա. ԱՆՅՈՐԴ.— Գող է՛, զարկէ՛ք . . .

Բ. ԱՆՅՈՐԴ.— Զարկէ՛ք որ խելքը գլուխը կայ . . .

Գ. ԱՆՅՈՐԴ.— Խեղճ կինը պիտի մեռնէր վախէն . . . զարկէ՛ք մինչեւ որ սատկի . . .

Գաւազանի եւ կռուիի հարուածները կարկուտի պէս կ'իջնեն Միհրանի վրայ՝ որ զուր տեղը կը փորձէ խօսք հասկցնել:

Միհրան.— Բայց ես . . . ո՛ւֆ . . . կինս . . . պայուսակը . . . ա՛յո . . . մի՛ զարնե՛ր պէ՛ . . . ո՛ւֆ . . . կինս . . . ալա՛ . . . ալա . . . լու . . . ա՛խիս թեւս . . .

Ա. ԱՆՅՈՐԴ.— Պայուսակը ձեռքն էր, ես տեսայ . . . զարկէ՛ք, գող է . . .

Բ. ԱՆՅՈՐԴ.— Գող է, սատկեցուցէ՛ք . . .

ՈՒՐԻՇ ԱՆՑՈՐԴՆԵՐ.—Գող է . . . մեռցնենք . . . թող երթայ
տէ սորվի . . .

Նոր հարուածներ կ'իջնեն Միհրանի վրայ, Դէմ-
քը՝ կռուփի եւ գաւազանի հարուածներէն կապուե-
ցած է արդէն: Ջարուհի՝ որ հազիւ քանի մը երկ-
վայրկեան տեւող այդ տեսարանը նոր ըմբռնած է,
մէջ կր մտնէ:

ՉԱՐՈՒՀԻ.—Մի՛ դարնէք . . . ի՞նչ կ'ընէք կոր . . . ամուս . . .

Ա. ԱՆՑՈՐԴ.—Մի՛ զթաք, տիկին, գողին արժանի պատիժը
աս է . . .

Բ. ԱՆՑՈՐԴ.—Այո՛, աիկին, թողէք որ պատժենք (կռուփի
փառասկոր հարուած մը կը տեղաւորէ Միհրանի ծոծրակին վրայ):

Գ. ԱՆՑՈՐԴ.—Ջարկէ՛ք պէ՛, ի՞նչ կեցեր էք . . . նա՛, ասանկ
(Ոտքով ձեռքով կը զարնէ Միհրանի):

ՉԱՐՈՒՀԻ.—(Խելայեղ) Բայց գող չէ . . . պայուսակս . . . մատ-
նին . . . մի՛ դարնէք . . . չգողցաւ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—(Կնոջը վրայ խոյանալու փորձ մը ընելով) Ա՛խ
չո՛ւն, քեզի համար . . . վա՛յ քիթս . . .

Գաւազանի հարուած մը իջած է քիթին վրայ
որ կ'արիւնի առատօրէն:

Ա. ԱՆՑՈՐԴ.—Հիմայ ալ խեղճ կինը սպաննել կ'ուզէ կոր . . .
ղարկէ՛ք . . .

Բ. ԱՆՑՈՐԴ.—Վրան գլուխը նայեցէ՛ք . . . զէնք չըլլայ . . .
աչուրներուն չեմ հաւնիր կոր . . .

ՉԱՐՈՒՀԻ.—(Միհրանին քիթէն վազող արիւնը տեսնելով) Ա՛խ . . .
ի՞նչ . . . կը . . . (կը նուաղի):

Քանի մը հոգի անոր քովը կը փութան: Ասդին
Միհրան ինք ալ յարձակողականի կը սկսի, եւ քանի
մը կռուփ կը փակցնէ ամէնէն մօտաւորներուն:
Միւսները ա՛լ աւելի կը կատղին:

Ա. ԱՆՑՈՐԴ.—Ա՛լ բնաւ մի՛ խնայէք, անպիտանը աչքս պի-
տի հանէր . . . մաղ իմաց . . .

Բ. ԱՆՑՈՐԴ.—(Միհրանի կոկորդը սեղմելով) Խեղդելու է,
խեղդելու է . . .

Գ. ԱՆՑՈՐԴ.—Աչքը հանենք . . .

Տփոցը կը շարունակուի՝ մինչեւ որ ոստիկաններ
կը հասնին եւ ամէնքը մէկ, Ջարուհին ալ միասին՝
պահականոց կ'առաջնորդեն: Հոն միայն խնդիրը կը
հասկցուի, եւ ամէն մարդ ապշած կը մնայ: Ոմանք
կը խնդան՝ անիրաւ տեղը գող նկատուած եւ իբր

գող պատժուած Միհրանը ղիտելով : Խեղճ երիտասարդին ղէմքը կապտորակ ուռեցքներով ծածկուած է, վրան գլուխը բզբտուած, եւ քիթէն հոտոզ արիւնով ծածկուած : Զարուհի՝ խելագարի աչուրներով շուրջինները կը դիտէ առանց բառ մը արտաբերելու : Ոստիկանները զուր տեղը կը փնտռեն խնդրին ծնունդ տուող պայուսակը : Մեծկուռքի պահուն՝ վարպետորդի քսակահատ մը թոցուցած էր զայն . . .

Գ.

Տունը՝ ուշ ատեն : Երկուքն ալ բան մը չեն դրած բերանին, եւ իրար կը մեղադրեն եղածին համար : Միհրան՝ ամէնէն աւելի վնասուած բլլալով հանդերձ՝ կրկին անիրաւ կ'ելլէ : Պահ մը՝ Զարուհի ձեռքը ականջին կը տանի, եւ աղաղակ մը կ'արձակէ :

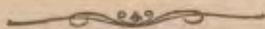
ԶԱՐՈՒՀԻ.—Օ՛ղս . . . օղիս մէկը գողցեր են . . . չկայ . . .

ՄԻՀՐԱՆ.— (Բնագղմամբ ձեռքը բաճկոնին գրպանը տանելով)
Ժամագոյցս . . . ոսկի ժամացոյցս ո՛ւր է . . . ա՛խ անպիտանները, ա՛ն ալ գողցեր են . . .

ԶԱՐՈՒՀԻ.—Օղս . . . օղս . . . կնքամօրս նուէրն էր . . .

ՄԻՀՐԱՆ.—Ժամացոյցս . . . հօրս յիշատակն էր . . .

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

Հեռեւեալը Կարապետ Ոսկեանի առաջին ոտանաւորն է : Վաղաւնիկ բանաստեղծը՝ տասնըվեց տարի առաջ արդեօք մեզէն կ'անցընէ՞ր քէ օր մը ճիւղ իրեն տիտի պատշաճին այդ տղերը զորս ո՛վ գիտէ ո՞ր աղջկան նուիրած է : Ինք ալ բաւական զարուն տեսաւ, ինք ալ սիրոյ նախասակ մը եղաւ. այսօր՝ անձրեւն ու հովերը իր գերեզմանին հողն ալ հարթած են : Վաղը միւս օր քերես իր փոսն ալ անյայտանայ :

ՅՐԵՍԱՅԱԿ

Հագիւ քրտան զարուն տեսաւ վաղանցուն
Եւ մեռաւ նե, սիրոյ եղաւ նահաւակ,
Ամայի տեղ նկջեց, անգարդ եւ անշուք
Զորի մը մեջ, ցուրտ անծաղիկ հողի տակ :

Անձրեւի իջան, եւ հողն ի հող փրճացաւ,
Զրմեռ մ'անցաւ, զարուն սփռեց նոր վարդեր,
Յայն գերեզման դիմեցի եւ սիրս ի ցաւ,
Փոսն անյայտ էր, անձրեւն ըզհողն էր հարթեր . . .

ԱՆՀԱԻԱՏԸ

(ԿՈՎԿԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԷ)

Ա.

Որստ չատ յաջող էր:

Էս չղգացի թէ ինչպէ՛ս անցաւ օրը, ինչպէ՛ս անցայ Մեծ—Առուն, որ մեր գիւղին դաշտերուն հեռաւոր սահմանն էր: Ընդ հեռու չէր: Որսով յափշտակուած էի, եւ ուրախ: Ես հրճուանքով կը դիտէի թէ ինչպէ՛ս լորամարգիները փռուալով կը բարձրանան շանս առջեւէն եւ հրացանի պայթիւնէն յետոյ՝ թպրտալով վար կ'իյնան: Ով որ որսորդ եղած է, ան միայն կը հասկնայ թէ որչա՛փ մեծ է այդ բոպէին հաճոյքը, երբ վիրաւոր թռչունը յուսահատ թափով մը վերջին անգամ շեշտակի դէպ ի վեր կը ձգուի, կարծես անհունութեան մէջ իր փրկութիւնը փնտռելով եւ անիծելով երկիրը, յետոյ հաւասարակշռութիւնը կորսնցուցած՝ անկանոն պտոյտներ կ'ընէ, թեւերը իրարու կը խառնուին ու կ'իյնայ խոտերու մէջ՝ կա՛մ ուժասպառ ու արիւնաքամ, կամ մեռած: Շունը ուրախ ստիւններով վրան կը վազէ, բերնովը կը վերցնէ ու կը բերէ: Եւ ինչ որ տարօրինակ է ու տխուր՝ որսը այնուհետեւ իր շահեկանութիւնն ու արժէքը կը կորսնցնէ: Կարծես գերագոյն վայելքի բոպէն՝ մի միայն զօրեղ ցնցման, զոհին մահուան պայքարի այն օրհասական բոպէն է, երբ տաք արիւն կը հոսի թռչունէն, ինչո՞ւ... Է՛հ, վերջապէս գազանաւին բան մը կալ որսորդին քով, որ առիթը ներկայանալուն պէս երեւան կ'իյլէ: Այդ միեւնոյն զղացման հաճութիւնը չէ՛ր որ զիս գրաւած էր: Քանի՛ հատ սպաննեցի. խեղճ թռչունները իրարու վրայ զիջուած, գլխիկները՝ թոյլ, կտուցները՝ արիւնոտ, ինկած էին որսորդի պայուսակիս մէջ, եւ այդ ամէնուն վրայ կենդանի լորամարգի մը դեռ կը թպրտար՝ թափ տալով իր միակ ողջ մնացած թեւը:

Մութը իջաւ. իսկ ես չատ հեռու էի գիւղէն, պէտք էր շտապել վերադառնալ: Շունս ալ կ'երեւայ թէ այդպէս կը մտածէր, յոգնած էր, լեզուն կախ ձգած՝ կը հեւար եւ ինծի կը նայէր իր խելացի աչքերով. կարծես կը հարցնէր թէ՛ ժամանակ չէ՞ տուն վերադառնալու: Հանդարտ կը քալէի, այն ատեն միայն զգացի թէ ո՛րքան յոգնած եմ:

Օգոստոսի վերջն էր, երկինքը պարզ ու լուսափայլ, օդը մեղմ՝ գրեթէ զով, շուջ միապաղաղ լուսթիւն մը կը տիրէր. միայն, երբեմն երբեմն ջլջլիկ մը արագ պտոյտ մը կը գործէր զլիսուս շուրս:

ջը, վայրկեան մը կ'աղմկէր լուսթիւնը ու կ'անցնէր: Դիչ մը աւելի անդին՝ մացառներու տակէն կը լսուէր ցաւոտ՝ եւ երկար ճոռոց մը եւ յետոյ կը մարէր. մանկութեանս միջոցին ինծի հաւատացուցած էին թէ օծի ճոռոցն է ատ, եւ թէ ակռան ցաւած միջոցին այդ անախորժ ձայնը կը հանէ: Կ'երեւայ թէ ատ էր պատճառը, որ կ'աշխատէի ձայնը չլսել: Խոտերն ու չորցած տերեւները հոս ու հոն մեղմիկ խշշոց մը կը հանէին, այնքան մեղմ, որքան կ'ըլլայ դաւ մը նիւթող երեխաներու փսփսուքը. ով գիտէ ինչ սողուն, ինչ ողորմելի միջատ կը փորձէր իր տեղը փոխել, թաթերովը կ'երերցնէր խառը, կամ իրմէ հզօր միջատի մը ճանկը ինկած՝ կը տքար հեղիկ, Խաւարին քօղով ծածկուած եւ խուլ լուսթեան մէջ, կեանքը կը գործէր հզօր թափով. բնութիւնը երբեք քուն չունի:

Շունս կը վազէր առջեւէս. շուկ մը լսելուն պէս վայրկեանի մը չափ կանգ կ'առնէր, ականջ կուտար ու շաղկապէր, յետոյ դառնալով ինծի կը նայէր հարցական եղանակով. բայց տեսնելով որ ես շարժում մը չեմ ընել, կրկին կը շարունակէր իր ճամբան, առանց ձայն հանելու: Դիչերը բաւական յառաջացած էր արդէն, երբ ես գիւղին այգիներուն մօտեցայ. կենդանութիւն կար, երգ, ծիծաղ, խօսք, զրոյց. պահապանները չատ էին: Այսպէս է մեր կողմերը:

Հեռուէն՝ կրակ կ'երեւար: Բոցը երբեմն կը մեծնար, երբեմն կը պզտիկնար, հազիւ թէ լուսաւորելով քանի մը մարդկային ուրուագծեր. կ'երեւայ թէ իրարու քով հաւաքուած այգեպաններ էին ու բան մը կ'եփէին: Միտուն բան է կրակը՝ գիշեր ժամանակ, խուլ դաշտին մէջ, մանաւանդ երբ մարդ յոգնած է եւ կենդանի արարածի կարօտը կը զգայ: Ես ճամբաս շեղեցի ու շիտակ այդ կրակին կողմը գիմեցի:

— Բարի իրիկուն:

— Օ՛, Աստուծոյ բարին, ըսին նստողները. եկ՛ւր, եկ՛ւր զոքանչդ կը սիրէ կ'որ քեզ, հազիւ եփեցինք՝ վրայ հասար. նստէ՛, բաղդի գործ է:

Երեք հոգի էին, մեր գիւղացի երիտասարդներ. երեքն ալ կը ճանչնայի. մանկութեան խաղընկերներ էինք, ինչե՛ր որած էինք միասին. նոյն իսկ այս դաշտերուն մէջ: Կեանքը մեր ճամբաները զատեց — անոնք գիւղին մէջ մնալով շարունակեցին իրենց հայրերուն պարապուէքը, խաղաղ, աշխատաւոր հողագործներ դարձան: Անոնք ամբողջ օրը այրող արեւին տակ, դաշտերուն, կալերուն մէջ աշխատելէ վերջ, հիմայ ալ ստիպուած էին անքուն մնալ: Դիչերային միայնութեան ձանձրոյթն ու քունը փախցնելու հա-

մար՝ մօտակայ այգիներէն իրարու մօտ հաւաքուած, կրտկ շինած էին եւ փեղամներ կր խորովէին. գրաւիչ աշխատութիւն մըն էր. իւրաքանչիւրը փայտեայ ձողի մը ծայրը փեղամ մը ցցած կրակին վրայ դրած էր եւ այս ու այն կողմը կը դարձնէր, սպասելով որ եփուի. սրախօսութիւնները, գիւղացիներու յատուկ կոչտ, մերկ, բայց պատկերաւոր սրախօսութիւնները պակաս չէին: Ի՞նչ հրաշալի մեղմութիւն է, որ մայր երկրին կուրծքէն բղխելով կը գրաւէ նրկրագործին ամբողջ էութիւնը եւ հնազանդութեան կնիքը կը դնէ այդ կոչտ գէմքերուն վրայ: Երկրագործը՝ ինքը մայր երկիրն է, համբերող եւ արտագրող, գիշեր ու ցերեկ աշխատող բնութիւնն է ան, կը մտածէի հա, իմ վաղեմի ընկերներս զիտելով:

—Շատ ուշ ես մնացեր, բաւ անոնցմէ մէկը, երբ ես արդէն տեղ բռնած էի կրակին առջեւ, կ'երեւայ թէ գործդ յաջող էր:

—Հա՛, պատախաճանքի, որսս յաջող էր, լորամարգիները շատ առատ են:

—Օգոստոսին անոնք միշտ առատ կ'ըլլան. բամպակներն ալ հիմայ բարձր են, կորեկները հասած, լորամարգիի առատութեան ժամանակն է, վրայ բերաւ խօսակիցս, որ Սարգիս կը կոչուէր:

Յանկարծ, հրացանի ձայն մը լսուեցաւ մեր մօտէն. կողքիս դրած հրացանս առնելով վեր ցատկեցի. ընկերներս ծիծաղեցան:

—Նստէ՛, նստէ՛. տնաչէն, բան չկայ: «Անհաւատ» է, ամէն գիշեր մինչեւ որ մէկ երկու անգամ հրացանը չսպարպէ, չի հանս գրատանար. այստեղ մօտիկը այգի ունի, ըսաւ Սարգիսը փէշս քաշելով որ նստիմ:

Ես հնազանդեցայ, քիչ մը պզտիկ ինկած, քիչ մը աւելկոտ. դժուարութեամբ կը կրծէի ինծի յանձնուած փեղամը: «Անհաւատ», —մեր գիւղին մէջ այսպէս կ'անուանէին Թուխիկենց Աթօն. ատիկա գիտէի նոյն իսկ մանկութեանս ատենէն, բայց թէ ինչո՞ւ այդ տարօրինակ մականունը տուած էին իրեն, չէի գիտեր տակաւին մինչեւ այդ օրը:

Իսկոյն նայէ, Սարգիս, բի՛ի, ինչո՞ւ Աթօն անհաւատ կը կոչեն:

—Ինչո՞ւ կը կոչեն, ո՞վ կրնայ խելք հասնել գիւղի գործերուն. կ'ըսեն վերջապէս. մէկը բսեր է, միւսներն ալ կը կրկնեն. ինչո՞ւ անհաւատ ըլլայ. նորհրով քրիստոնեայ է, իդիէ ալ, քեզմէ ալ հաւատաւոր. անգամ մը բերաննիս ինկեր է ու կ'ըսենք. ինք ալ վարժուած ըլլալով չի նեղանար. բարի մարդ մըն է, միշտ իր ցանով, իր աշխատանքով զբաղած. միայն, երկար ատեն կայ որ տէրտէրին «Օրհնեա՛ տէր» չըսեր. ով գիտէ ինչո՞ւ համար ա՛լ ժամ ալ չերթար. մէկ խօսքով, կրօնքի վրայ շատ սէր չունի կարծեմ պահքն ալ կ'ուտէ, վերջացուց փսիսալով:

— Դե՛հ, ալ ատոր հաւատքը որն է, տնաշէն, անհաւատ րսէ վերջացուր, բացագանչեց քովի ընկերը ծիծաղելով. ու դեռ չես ըսեր թէ կոռուզան ալ է:

— Իրա՛ւ, քաջ է, անվախ է, բայց ատոր մէջ ի՞նչ անհաւատութիւն կայ. մինակը քսան հողիի գէմ կը դնէ. իր այգիին մօտենալ չըլլար. մինչեւ հիմայ որո՞ւ հաւին զուր տեղը «քը՛շշտ» ըրած է, որո՞ւն վնաս հասցուցած է:

— Քանի որ չես գիտեր, մի՛ խօսիր, վրայ բերաւ խօսակիցը, հարցուր իր հասակակիցներուն եւ անոնք քեզի կ'ըսեն թէ Թո՛ւ խիկնեց Աթօն երկտասարդութեան ժամանակը ինչե՛ր է ըրած:

— Թշնամիի խօսքեր են:

— Կանչենք թո՛ղ գայ, բիշ մը խօսինք, մէջ բերաւ երրորդը: Ես ալ ձայնակցեցայ այս առաջարկութեան:

— Զի՛ գար, ըսին միւս երկուքը, այգին անտէր չի թողուր:

— Փորձեցէք, ինդրեցի ես:

— Աթօ՛ ապեր, հէ՛յ Աթօ ապե՛ր:

— Հէ՛յ, հէ՛յ, ձայն տուաւ հեռուէն:

— Եկուր, հոս եկո՛ւր, փեղամ կեր, փեղա՛մ:

Պահ մը լռութիւն տիրեց:

— Շա՞տ էք, հարցուց Աթօ:

— Զորս հոգի ենք, չո՛րս:

— Կուգամ կոր, կուգամ:

Ամէնքս ալ ուրախացանք: Քիչ վերջր, Աթօ մէյ մըն ալ պարպեց հրացանը, կարծես բացակայութեանը ժամանակ այդ մէկ հատիկ պայթիւնին յանձնել ուղելով իր այգիին պահպանութիւնը, և յետո՛յ՝ հանդարտօրէն սուրելով՝ յայտնուեցաւ կրակին մօտը:

— Բարի իրիկունս, վա՛հ, աս ո՞վ է, ըսաւ դէպի իմ կողմս ծըռելով, որպէս զի լաւ տեսնէ դէմքս. տո՛, ատ դո՛ւն ես, քնքուշիկ, բացագանչեց զիս ճանչնալով:

Քնքուշիկ ըսելով՝ գիւղական կեանքէն խորթացած ըլլալս հասկցնել կ'ուզէր:

— Տօ դուն հո՛ս, յարեց, այդ ո՞ր հով փչեց:

— Որսէն կը դառնայ, պատասխանեցին ընկերներս, կրակին առջեւ տեղ բռնալով Աթօին:

— Որսէ՛ն է՛հ, տեսնե՛ք ի՞նչ բերած ես:

— Լորամարգի, յորամարգի, Աթօ՛ ապեր, ո՛րքան որ կ'ուղես. ա՛ռ քեզի ողջ յորամարգի մը տամ, վանդակի մէջ դիր, թող առաւօտները երգէ:

Ու պատասխէս հանելով ողջ յորամարգին, իրեն տօխ Սի. րուն թողուն մըն էր. կոկորդին տակը սեւ, միւս փետուրները մոխրագոյն. կը թպրտար ձեռքիս մէջ ու կը բացխփէր աչուընները

որոնք կրակին լոյսէն առնուած էին: Աթօ՝ հանդարտութեամբ ձեռքը առաւ թռչունը, եւ քիչ մը ատեն դիտեց ու շօշափեց անոր մարմինը:

— Լաւ է, բաւ, ու պարարտ:

Յետոյ, երկու ոտքերէն ու բունէն բռնելով, ամենայն սառնասրտութեամբ թռչունին գլուխը թափով զարկաւ հրացանին փողին. կենդանին վայրկենապէս շունչը փչեց, երկու կաթիլ արիւն արձակելով: Աթօ՝ առանց փետրատելու՝ մաշկը հանեց ու ձգեց կրակին վրայ: Այս ամէնը հազիւ քանի մը բոպէի մէջ կատարուեցան:

Դիտեցի թէ ինչպէ՞ս ամէնքն ալ զարմացած մնացին անոր անդուծ վարմունքը տեսնելով. թեթեւ դժկամակութիւն մը նկարուեցաւ ամէնուն ալ դէմքին վրայ. նոյն իսկ ես, որ ամբողջ օրը լորամարզի զարկած էի, վրդովուած էի Աթօի վարմունքէն: «Իրա՛ւ անհաւատ է», կը մտածէի:

— Հը՛, ի՞նչ կը նայիս պէլ կտրած, դարձաւ իմ կողմս՝ վրդովմունքս տեսնելով, հիմայ կ'ըսես թէ անխիղճ է. բայց դուն ալ ճիշտ միեւնոյն բանը րրած ես ամբողջ օրը: Աշխարհ այսպէս է, մարդ իր զործած մեծ չարութիւնը կը մոռնայ, ուրիշին թեթեւ յանցանքը կը տեսնէ: Եփուէ՛, լորուկ, եփուէ՛, քեզ մատաղ, աշխարհի մէջ չարն ու բարին իրարու խառնուեր են, խելք կ'ուզեմ որ կարենայ ջոկել: Սուտ չեն ըսեր մեր պապերը՝ թէ «հաստ ու բարակ մէկ գին է, վայ գայ բարակ մանողին». եթէ քեզ պահէի խնամէի, դարձեալ ես անհաւատ էի. սպանեցի՛ կրկին ես եմ անհաւատ, լաւ է որ ուտեմ: Քիչու չի կը խղճայ, ինք հրացանով կը սպաննէ, իսկ ես . . . դէ՛հ, մենք ալ գիւղացի կոչու ու կոպիտ մարդիկ ենք, մերն ալ այսպէս է. ի՞նչ կ'ըսէք տղաք, հարցուց միւսներուն:

Անոնք լուռ կեցած էին:

— Ի՞նչ ըսենք, Աթօ ապեր, վերջապէս ձայն տուաւ Սարգիս, դուն մեր հօրը տեղն ես, սա ալ կայ որ ամէն մարդ իր բարիքին տէրն է:

— Հա՛, ինչո՞ւ չէ, ամէն մարդ իր բարիքին տէրն է. թող այդպէս ըլլայ, ես ալ լորամարդի մը բարիքը չուզեցի. եթէ ասոր համար միւս կեանքին մէջ մէջքս չամփոյրով ալրեն, քնքով չիկն ալ ողճօղճ կուպրիկարասը պիտի նետեն. տեսնելու բան կ'ըլլայ հա՛ա, վերջացուց ծիծաղելով:

Լորամարդին եփեցաւ. Աթօ զայն վերցուց կրակին վրայէն եւ սկսաւ խնորժակով կրծել: Այդ բոպէին՝ ես զինքը կը դիտէի եւ զարմացած էի տեսնելով՝ որ այդ դէմքը ամենեւին չար չէ ու բնաւ չի համապատասխաներ իր խստասիրտ վարմունքին ու խօսքերուն:

Վաթսունը անցած ծերունի գեղջուկի մը գէմքն էր, չարչարուած ու բրտացած չարքաշ աշխատանքի մէջ, որ միեւնոյն ժամանակ զուրկ չէր խելացի արտայայտութենէ: Կարճ եւ ի սպառ ճերմկած մօրուքն ու թաւ պիսիւրը կը ծածկէին անոր գէմքին մեծ մասը, շատ քիչ բան տեղ ձգելով այտերուն վրայ, աչքերը մանր էին, յօնքերու հովանիին տակ կորսուած, բայց ո՛չ խորամանկ էին ո՛չ չար, այլ մեղմ, բարի եւ խելացի: Այդ գէմքին վրայ գրեթէ ոչինչ կար որ անախորժ ըլլար:

Մեր ետեւէն, խոտերուն մէջ բան մը կամացուկ մը քսեց: Աթօ ճչեց, վեր թռաւ սարսափած եւ փախաւ հեռու, իբր թէ օձէն խայթուած ըլլաւ: Մենք մնացինք ապշած:

(Շարունակելի)

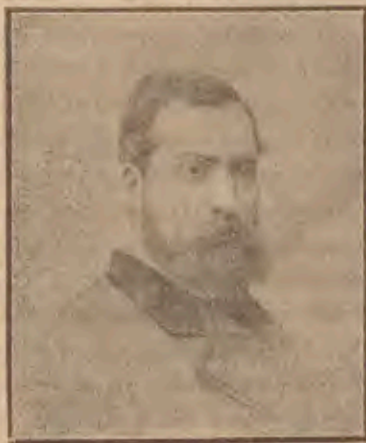
Ա. ԱԶԱՐՈՆԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ՄԱՄՈՒԼԸ

(ԳՐՈՆԻԿ)

Մարտիրոս Թօգասեան. — Երկու հայ դերասաններ՝ Պ. Պ. Գրիգոր Կիւլպէնկեան եւ Մազսուսեան. — Հայ ուսանողն ու ռուսագոնուականը. — Ռուսահայոց հոգեւոր դարձեցումն վերաբացումը. — Հայ արուեստագէտի մը յաջողութիւնները. — Հայ ընթերցասուն մը Հապէթիստանի մէջ. — Բանաստեղծութեանց նոր հասար մը:

Բարի ծերունին՝ Մանչէսթրի Հայ գաղթականութեան նահապետը, — ինչպէս կ'անուանէին Թոգասեան Մարտիրոս էֆէնտին, —

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԹՈԳԱՏԵԱՆ

նախորդ շաբթու հոլին յանձնուեցաւ փառաւոր յուզարկաւորութեամբ մը որ Պոլսահայոց բոլոր ծանօթ անձնաւորութիւններն ու Պոլսահայ վաճառականութեան ամէնէն անուանի ներկայացուցիչները խմբած էր Բերայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին: Գործի մարդ, մտքի մարդ, եւ ամէնէն աւելի ուղիղ մարդ, համեստ վիճակով մը մտած էր կեանքի ասպարէզը, եւ իր աշխատութեամբ, իր կարողութիւններովն ու հեռատեսութեամբը ձեռք բերած պատկառազգու դիրք մը՝ որուն

քիչեր կրցած են հասնիլ օտար միջավայրերու մէջ: Իր հարստութիւնը մեծ էր, բայց ինչ որ կար իր քով ամէնէն աւելի մեծ, ինչ

որ զինքը կը գեղեցկացնէր ամէնէն աւելի, սիրտն էր, կարեկից ու գթառատ, միշտ փղձկելու տրամադիր՝ ամէն անգամ որ իրական կարօտութիւն մը սիրտիկու եւ ճշմարտապէս արդիւնաւորուելու սահմանուած օգնութիւն մը ընելու պէտքը զգար։ Իշխիցի ծանօթ փաստաբան մը, Դարեգին էֆ. Փափազեան, նամակով մը՝ զոր Սուրիանդակ հրատարակած էր, «հիացած եմ, գրած է իրեն, ձեր հոգւոյն պարզութեան եւ ձեր բարեսրտութեան վրայ, ու ջերմապէս կը խնդակցիմ ձեզի հետ, քանզի Մանչէսթրի մէջ ձեր օրինակելի վարքով ու բարքով, ուղղամտութեամբ եւ արդարասիրութեամբ, Հայ անուան պատիւ բերած էք, եւ սէգ Աւպիոնի զաւակները՝ որոնք այնչափ դժուարահաճ են օտարներու նկատմամբ, յոյժ կը գնահատեն եւ կը յարգեն ձեզ արժանապէս։ Դուք իրաւամբ Մանչէսթրի Հայոց նահապետը կոչուած էք, դուք միշտ ամէնուն օգտակար եղած էք, — բարիք կ'ընէք բարիք ընելու համար, եւ ձեր ուրախութիւնը կը դտնէք անոր մէջ։» Ս. Պատրիարքն ալ՝ որ յուզարկաւորութեան հանգէսին կը նախագահէր, պերճախօս դամբանականով մը այդ միեւնոյն յատկութեանց ու ձիրքերուն փառաբանանքը ըրաւ, յայտնելով մասնաւորաբար թէ՛ հանգուցեալը, առանց երբեք իր անունը ծանօթացնել ուզելու, բարիքի անսպառ աղբիւր մը դարձած էր, եւ թէ կարօտութեանց նպաստեց բազմիցս ո'չ թէ միայն իր դրամով զոր առատօրէն կու տար միշտ, այլ նաեւ ուրիշներն ալ բարեգործութեան գործելով։ Իր բարերարի գործը անյայտ է այդ նպաստներուն պէս։ Մասնաւորաբար հետաւումով՝ քաջալերութեան արժանի տաղանդներ ու կարողութիւններ վարձատրելու եւ անոնց յառաջացման նպաստելու, քսակը լայնօրէն բացած էր եւ անխօսակ տուած ասոր անոր, առանց օր մը փոխարէնը փնտռելու։ Մանչէսթրի եւ ուրիշ տեղեր հաստատուած բաւական վաճառականներ զրիթէ ամէն բան իրեն կը պարտին. շատերուն դրամադուլիս հայթայթած է, եւ կամ օգնութեան հասա՛յ՝ դրամական տագնապներու միջոցին։ Հայ վաճառականութեան Մանչէսթրի մէջ բռնած կարեւոր դիրքը իրմով սկսած է, եւ իրմով բարձրացած. միայն դրամով չէ բարերարած, այլ, ինչպէս չեչտեց Ս. Պատրիարքը, խորհուրդներով, խրատներով ալ, որոնք յաճախ նիւթական օժանդակութենէն չա'տ աւելի լաւ կը պտղաբերին, եւ հետեւաբար չա'տ աւելի բարերար դեր մը կը խաղան։ Իր բովանդակ վարձքը փնտռած է մի' միայն այն յարգանքին ու համառման մէջ, որով զինքը ծանոցողները, ինչպէս նաեւ իր բարերարեալները շրջապատած էին զինքը։ Այդ եօթանասնամեկի ծերունին՝ հակառակ ամուսնացած չլլալուն՝ տասը հօր գերը խաղաց, տասը հօր պէս յարգուեցաւ ու սիրուեցաւ։

Սփոփանք մը, որ ամէն մարդու չէ տրուած: Հանգուցեալը, ինչպէս կը լիչոյի, Մանչէսթրի Հայոց գեղաչէն մատուոր կառուցանել տուած է: Քանի մը տարի առաջ ալ, առեւտրական բարձրագոյն վարժարան մը հաստատել ուզեց, բայց մեռաւ՝ առանց իրեն սիրելի եղող այդ գաղափարը իրագործած ըլլալու: Իր մահը կատարեալ կորուստ մըն է մեզ ամէնուս համար, եւ կ'արժէ որ մեր վիշտն ալ միանայ այն արցունքներուն զորս իր եղբայրները, իր ազգականներն ու պարագաները, ինչպէս նաեւ բոլոր զինքը ճանչցողները յորդառատ թափեցին ու կը թափեն իր դագաղին վրայ:

×

Երկու Հայ արուեստագէտներ՝ որոնք դերասանական ասպարէզին կը պատրաստուէին Բարիդի մէջ, հաւասարապէս հետաքրքրութեան առարկայ դարձան այս վերջերս, մէկը իր կանխահաս մահուամբ զոր տեղական թերթերը գուժեցին, եւ միւսը իր փայլուն յաջողութիւններով, որոնց արձագանգը վառ կը մնայ տակաւին: Երկուքն ալ նոյն իտէալը ունէին, երկուքին ալ նպատակն էր ընդունուիլ Բարիդի ամէնէն նշանաւոր թատրոններէն մէկուն՝ Քոմէտի-Պրանսէզի մէջ, որ քիչ անգամ իր դուռները կը բանայ օտարազգիներու առջեւ, եւ ան ալ՝ անհերքելի ու փողփողուն տաղանդներու համար միայն: Առաջինը՝ Գրիգոր Կիւլպէնկեան՝ որ հազիւ քսան երեք տարեկան մեռաւ, չորս տարի առաջ Բարիդ կ'երթայ եւ իր դերասանական ձիրքերով կը յաջողի ուշագրութիւնը գրաւել երկու Մունէ եղբայրներուն՝ Պ. Պ. Մունէ-Սիւլիի եւ Բօլ Մունէի, որոնցմէ առաջինը իր աշակերտներուն մէջ կ'ընդունի զայն: Երեք տարի վերջ, Գրիգոր Կիւլպէնկեան կը յաջողի Քոմէտիվաթուաօի քննութիւնը անցընել, բայց տարապայման աշխատութիւնն ու յոգնութիւնը կ'ընկճեն իր արդէն իսկ տկար մարմինը: Թոքախտը կը յայտնուի իսկոյն, եւ այս տարուան ապրիլ 19ին կը չիլի ալդ երիտասարդ արուեստագէտը՝ որ շատ փայլուն ապագայ մը կը խոստանար: Մունէ-Սիւլի այնքան ցաւ կը զգայ իր տաղանդաւոր աշակերտին մահուան համար, որ երբ բարիդարնակ համակիրներ տրամադրութիւն կը յայտնեն վաղամեաիկ Կիւլպէնկեանի գերեզմանին վրայ մահարձան մը կանգնելու, կը խոստանայ անոր դիմագիծերը ներկայացնող մէտայեռն մը քանդակել եւ զետեղել մահարձանին ճակատը: Մունէ-Սիւլի՝ Սառա-Պէռնարի պէս որչա՛փ նշանաւոր դերասան, այնքան ալ քաջ արձանագործ է: Երկրորդն էր Պ Մագսուտեանը: Տեղական գրեթէ ամէն թերթ արձանագրեց այն յաջող քննութիւնը՝ զոր անցունց Քոմէտիվաթուաօի մէջ, եւ որուն շնորհիւ, հակառակ բաղմաթիւ օտարազգի մրցակիցներէ չըջապատուած ըլլալուն՝ կրցաւ

ողբերգութեան եւ կատակերգութեան ճիւղերուն առաջին մրցանակները ձեռք բերել: Պ. Մագսուտեան իգիւրցի Հայ ընտանիքի մը զաւակն է, եւ կանուխէն մեծ սէր մը ցոյց տուած է բեմական արուեստին նկատմամբ: Այսկերտած է Մունէ-Սիւլլիէ՝ ո՛չ նուազ համբաւաւոր վարպետի մը՝ Պ. Սիլվէնի՝ որուն յաջորդը կը նկատուի այժմէն, այնքա՛ն լաւ իւրացուցած է անոր արուեստն ու մասնայատկութիւնները: Բարիզեան բոլոր թերթերը չա՛տ համակրական տողերով ողջունեցին իր յաջողութիւնը եւ հրատարակեցին իր պատկերը: Մեծղի ու քարեկազմ երիտասարդ մըն է, ուշագրաւ դէմքով մը՝ որ ուրիշ ամէն բանէ աւելի առնական կորով եւ ուշիմութիւն կ'արտայայտէ: Քննութեան նիւթն էր «Թիկօլէթ-Թօ»ի Թոկպուլէին երկայր ու զժուարին մենախօսութիւնը՝

Ce vieillard m'a maudit ! . . .

Չոր արտասաներ է սքանչելի առողանութեամբ մը՝ որուն պարօղութիւնն ու բնականութիւնը անքննադատելի կը նկատեն բարիզեան թերթերը: «Այսկերտը տեսնելով՝ կարելի չէ վարպետը չմտաբերել» կը գրէ «Լի թէաթո» մասնադիտական հանդէսը: Կինքուր ու յատուկ ծանօթ թերթ մը՝ «Յէմինա»՝ խօսելով իր դիմախաղութեանց վրայ, չի վարանիր հետեւցնելու թէ «կրնան Նօլէլլիի անգամ նախանձ ազդել»: Խեղճ Գրիգոր Կիւլպէնկեան ալ այդպէս համակիր գնահատութեանց առարկայ դարձած էր տարի մը առաջ: Բազմը սակայն անանկ բերաւ որ անողոք հիւանդութիւնը զինքը կասեցնէ կէս ճամբուն վրայ եւ դէպի գերեզման անյոյս նահանջի մը բռնադատէ, մինչդեռ Պ. Մագսուտեան՝ այսպէս փառքի արահետը կը մտնէ՝ հիացման մրմունջներէ շրջապատուած:

×

Հետաքրքրական թուռնէի մը լուրը կը հասնի Բարիզէն: Պուսոյ ծանօթ տպագրիչներէն Թօփուգեան Խաչիկ էֆէնտիի անդրանիկ զաւակը՝ որ Վալսպուի (Պուշ-տը-Ռօն) երկրագործական վարժարանին կ'աշակերտէ, այս արձակուրդի օրերուն մէջ Ռուս մարքիզի մը հետ Փրանսական քաղաքները կը շրջի առանց ստակի, ճամբորդութեան բոլոր ծախքերը երգով ու նուագով հանելու մտադրութեամբ: Պ. Թօփուգեան լաւ ջութակ կը զարնէ եւ Ռուս ազնուականն ալ, սքանչելի երգիչ մը ըլլալով, կը ձայնակցի իրեն: Այս երկու ամաթէօռները որոշած են երթալ մինչեւ Լուռտ՝ որուն ուխտագնացութիւնը այս միջոցիս տեղի կ'ունենայ: Մեզի հազորդուած մասնաւոր նամակէ մը կը տեղեկանանք թէ երկու ամաթէօռները արդէն իսկ շատ գեղեցիկ ընդունելութիւն մը գտած են քանի մը քաղաքներու մէջ: Իրենց ուղեւորութեան ընթացքին զիսաւոր տեղը կը բռնէ Օսմ. Կայս. քայլերգը՝ Չոր բազմիցս նուագեր են մեծ յաջողութեամբ:

×

Թիֆլիսէն «Բիւզանդիոն»ի հաղորդուած լուրէ մը կը տեղեկանանք թէ Գէորգեան ճեմարանն ու Երեւանի եւ Նոր-Նախիջեւանի հոգեւոր վարժարանները որոնք փակուած էին ծանօթ օրէնքին հետեւանքով, պիտի վերաբացուին սեպտ. ամսոյ մէջ։ Այս առթիւ, «Բիւզանդիոն» հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հաղորդէ Ռուսահայոց հոգեւոր վարժարաններուն նկատմամբ. — «Ըստ Պալատենիոյ, Ռուսահայոց վեց արքեպիսկոպոսական վիճակներէն իւրաքանչիւրը մէյ մէկ առաջնակարգ հոգեւոր դպրանոց պիտի ունենար Հայ. Եկեղեցւոյ կղերը պատրաստելու, եւ ստուգիւ, 1836էն ի վեր, Ռուսահայ կղերին ամէնէն զարգացեալ անդամները այս հաստատութիւններէն ելած են։ Արքեպիսկոպոսական վեց վիճակներուն կեդրոններն են՝ Երեւան, որ Ս. Հայրապետին Վիճակն է, բայց միշտ արքեպիսկոպոս փոխանորդ մը կ'ունենայ Տիֆլիս, որ Վրաստանի եւ Իմէրէթի աւագ աթոռը կը կազմէ, Շամախի, որուն վերջերս Պաքու յաջորդած էր կտրեւորութեան ու կազմակերպութեան կարգով, Շուշի, գլխաւոր քաղաք Գարապոյի կամ Արցախի Վիճակին, Աստրախան եւ Բիշկեւ, գլխաւոր քաղաք Պեսարապիոյ Վիճակին։ Բայց թէ՛ Աստրախանի եւ թէ՛ Բիշկեւի մէջ Հայ տարիննուազ կ'որեւորութեան պատճառաւ, կրթական-եկեղեցական գործունէութիւնը, Անդրկովկասէն դուրս, կը կեդրոնանար Նոր-Նախիջեւանի մէջ։ Հիմակ այս ամէն կրթական կեդրոններէն միայն Տրփիս, Երեւան եւ Նոր-Նախիջեւան կը յիշուին, որոնց հոգեւոր զրպրանոցները կը վերաբացուին Գէորգեան ճեմարանին հետ։ Յայտնի է թէ այս հաստատութեանց ապրուստի կանոնաւոր միջոցները անցած են պատկանեալ նախարարութիւններուն, եւ մէյ մէկ հընարքով էր որ կը մատակարարուէին եկեղեցական գոյից ու ըստացուածոց գրաւումէն ի վեր, Ժողովուրդը կ'օգնէր, ասդիէն անդիէն նպաստներ կու գային, կարող ծնողք աւելի թոշակ կու տային, բայց ստոյգ ապահով ոչինչ կար, եւ կարգ մը նպաստներ ալ ժամանակաւոր էին, եւ նպաստողներն ալ ծանուցած էին թէ սեպտ. 1էն անդին իրենց վրայ յոյս չգրուի։ Մայր Աթոռին, բոլոր զժողովութիւններու հակառակ, կրթական այս, չորս յարկերը վերաբաժնալ կարենալը գոհացուցիչ իրողութիւն մըն է, բայց տակաւին չգիտենք թէ ի՞նչ միջոցներով ապահովեր է անոնց 1904-905 տարեշրջանի ծախքը»։

×

Բարիգաճակ Հայ արուեստագէտներուն մէջ առաջին օրէն մեծ անուն մը չհաւած է Պ. Էտկառ Շահին՝ Գառնգիւղցի երիտասարդ մը՝ որ կանուխէն ուսած է Իտալիոյ մէջ, եւ որուն յաջողութիւնները բազմիցս արձանագրած են տեղական թերթերը։ Այս

անգամ ալ՝ իր մէկ գծագրութիւնը՝ որ Շանտր-Մարսի տարեկան Սալօնին մէջ ցուցադրուած էր, գնուեր է ֆրանսական կառավարութեան կողմէ, Լիւքսէնպուրկի թանգարանին մէջ զետեղուելու համար։ Պ. Շահին՝ նոյն ատեն «Սօսիէթէ» ընտրուելու է Շան տը Մարսի տարեկան Սալօնի կազմակերպող եւ վարող գեղարուեստական ընկերութեան՝ զոր ֆրանսական կառավարութիւնը կը հոս վանաւորէ։ Երիտասարդ արուեստագէտը ասկէ առաջ ալ Լոնտոնի անգլիական Գեղարուեստական Ընկերութեան պատուակալ անդամ ընտրուած էր իր տաղանդին շնորհիւ՝ որ անժխտելի բարձրութեան մը կը հասնի օրէ օր։

×

Ատտիս-Ապապայէն (Հապէշաստան) «Մանգումէ»ի ուղղուած թղթակցութիւն մը կը յիշատակէ Հայ ընթերցատան մը հիմնարկութիւնը այդ քաղքին մէջ, ուր բաւական թուով Հայեր հաստատուած են արդէն, եւ շատ պատուական զիրքեր գրաւած։ Ընթերցատան կանոնագիրը անբաւական նկատուելով, ժողովը նոր կանոնագիր մը պատրաստեր է եւ եօթը հոգիէ բաղկացեալ մասնախումբ մը նշանակեր է անոր գործադրութեան հսկելու համար։ Այդ կարգի զարգացուցիչ ձեռնարկներու գլուխ կեցողներէն՝ «Մանգումէ» կը յիշատակէ մասնաւորաբար հետեւեալ անձերը, որոնք բաւական ատենէ ի վեր Հապէշաստան կը գտնուին.— Պ. Պ. Սուրէն Չաքրրեան, Յակոբ Պաղտասարեան, Միքայէլ Թօփճեան եւ Գրիգոր Պօղոսեան։ Ընթերցատան վարիչ մարմնէն հեռացող անգամ մը իր 20 ֆրանքի բաժնեւիճաւը ետ առնելու համար վար դրեր է 150-200 ֆրանքի արժողութեամբ գրական ու գիտական թերթեր եւ դրամը ստանալէն վերջ միայն վերագրաձուցեր է։

×

Մուշեղ վարդապետի «Դրուագներ»էն վերջ, Նշան-Պապիկեան գրատունը այս օրերս հրապարակ հանեց նոր սերունդին ամէնէն խոստմնալից բանաստեղծներէն մէկուն, Մ. Ա. Պարսամեանի (Մառի Յովհաննէսեան) բանաստեղծութեանց առաջին հատորը, «Անըրջանք», հրատարակուած մաքուր տպագրութեամբ մը՝ որ պատիւ կը բերէ Սագսեան տպարանին։

Մ Ո Լ Ո Ր Ա Կ

Պ Ա Լ Ք Ա Ն

Առանձնաշնորհեալ Ազգային Ապահովագրական Հնկերութիւն
Ի Ս Օ Ֆ Ի Ա

Դրամագլուխ 7,500,000 Ֆր.

Դրամատունք ընկերութեան՝

Պուլկար Ազգ. Դրամատուն՝ Սօֆիա, Անգլեւաւստրիական Դրա-
մատուն՝ Լոնտոն, Տոյչէ Պանք՝ Պերլին, Օսմ. Կայս. Դրամատուն՝
Բարիզ, Քրէտի Լիոնէ՝ Կ. Պոլիս: 1—10

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքներուն մէջ
Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ Ա Ր Շ Ա Կ Ո Ի Ն Ճ Ե Ա Ն
Կ. Պոլիս, Ղալաթիա, Պանք Օթոմանին դէմ, Թա՛թապրուն խան

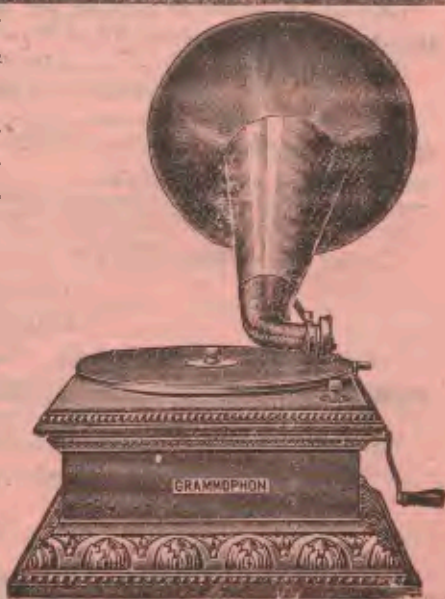
ԿՐԱՄՈՖՈՆ նորահնար միակ
գործին խօսող եւ երգող ճիշդ
բնական ձայնով շինուած ԿՐԱ-
ՄՈՖՈՆԻ ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵ-
ՐՈՒԹԵԱՆ կողմէ: ԿՐԱՄՈՖՈՆ
իր կեղծերէն կը զանազանուի
այնու որ կատարելապէս կ'ար-
տադրէ մարդուն բնական ձայ-
նը: Կրամոֆոնի ներկայացու-
ցիչ Թուրքիոյ համար՝

S. WEINBERG

Բերա, Մեծ-Փողոց, Թիւ 474:

Մեծ զանազանութիւն ա-
մէն լեզուէ եւ տեսակէ եղա-
նակաց բլաքներու: Գաւառ-
ներէ ալ յանձնարարութիւններ
կ'ընդունուին:

1—7

ՏԻ ԼՈՒԻ ԵՈՒՆԻՆԸՆ ԷՆՏ ՔՐԱՍԻՆ

(The Law Union & Crown)

ԱՆԳԼ. ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ԸՆԿ.

Հրդեհի, Կեանքի և Արկածի դէմ

Հիմնուած 1825ին Լոնտոնի մէջ

Դրամագլուխ 1,500,000 Ա. Ո.

Պահեստի գրամ 4,800,000 " "

Ընդհ. Ներկայացուցիչ Թուրքիոյ

Ridley, Rowell & Co

Կալաթա, Քոստողլու խան քիւ 9—10

1—3

VICTORIA DE BERLIN

ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒՐՈՊԱՅԻ

ՄԵԾԱԳՈՅՆ ԱՊԱՅՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՌԼԵՆ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԱՄԷՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ԳՈՐԾԱԴՐԻ

Ունի կեանքի, օժիտի, արկածի, յմահ թողակի ճիւղեր
Հաստատուած 1853 20 սեպտեմբեր արքայական հրովարտակով և
ուղղակի կառավարութեան հսկողութեան ներքեւ:

ՎԻՔԹՈՐԻԱ ՏԸ ՊԵՐԼԵՆ կեանքի ապահովագրութիւններ ունի թէ՛
բժշկական քննութեամբ եւ թէ՛ առանց բժշկական քննութեան
Առանց բժշկական քննութեան եղած կեանքի ապահովագրութիւն
ներուն վճարումները չաքաթական մասնավճարներով տեղի
կ'ունենան, սկսեալ 5 դրուէն:

Ապահովագրեալ Գումար 1902ին	Ֆր.	1,244,457.577
Պահեստի Դրամ 1902ին	,	451,284.214

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆԵՐԸ

Օսմ. Կայս. Պանթա

Քրետի Լիոնի

Լիազօր Ընդհ. Ներկայացուցիչ

ՄԻՀՐԱՆ ՍԻՆԷՄ ԳԱԼԱՅԵԱՆ

1-4

Պոլիս, Գաղութագրու խան, քիւ 45 եւ 45 Ե.

PHOENIX ASSURANCE COMPANY LTD OF LONDON

Դրամագլուխ եւ պահեստի դրամ Ա. Ո. 4,300,000

Տարեկան հասոյթ

Ա. Ո. 1,300,000

«ՖԻՆԻՔՍ» 121 տարիէ
ի վեր հիմնուած սոսկ
հրդեհի ապահովագրու-
թեան Ընկերութիւն մ'է
եւ ցարդ հատուցած է
առաւել քան 26,000,000
Ա. Ո. փխսուց համար:

«ՖԻՆԻՔՍ» կ'ապահովագրէ հրդեհի եւ կայծակի դէմ շէնք, կարա-
սիք եւ ամրանք յոյժ նպաստաւոր պայմաններով:

Դիմել առ Լիազօր Ընդհ. Գործակալ Պոլսոյ եւ Դաւառաց
Գ. ՎԱՐԴԱՆՆԱՆ Ղալաթիա, Վիքալիս խան, Պանթ Օթոմանի քով-
ջննիչ ռիսքներու (Inspecteur des Risques) Ա. ԷՆՔՍԵՐՃԵԱՆ

ԻՒՆԻՕՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՅԻ ԵՒ ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ Հաստատեալ ի Բարիզ 1828—1829

ՀՐԴԵՅԻ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վեասք
1902ին գանձուած ապահովագին
Դրամագլուխ եւ պահեստ
Ապահովագրեալ դրամագլուխ

274 Միլիոն Ֆր-
24 » »
119 » »
21 1/2 Միլիոն »

ԿԵՆԱՑ ՃԻՒՂ

Մինչ 1902ի վերջ հատուցեալ վեասք
1902ին գանձուած ապահովագին
Ընթացիկ ապահովագրութիւնք
Դրամագլուխ եւ պահեստք

129 Միլիոն Ֆր-
12 » »
272 » »
158 » »

որ ընթացիկ ապահովագրութեանց գումարին հետ կը համեմատի 52.21% — ինչ որ «Իւնիօն»ի ապահովագրելոց կ'ընծայէ հսկայ երաշխաւորութիւն մը ՈՐՈՒՆ ՆՄԱՆԸ ԿԱՐԵԼԻ ԶԷ ԳՏՆԵԼ ԱՐԵ-ԻԵԼՔԻ ՄԷՋ ԳՈՐԾՈՂ ՈՒՐԻՇ ՈՒ ԵՒ Է ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՔՈՎ:

Արեւելքի համար մասնաւոր սակացոյց գեղջեալ գինեքով: Նպաստաւոր պայմաններ անհամեմատ կերպով աւելի գերազանց քան ուրիշ ո՛ր եւ է ընկերութեան պայմանները: Շահաբաժիններու տարուէ տարի անմիջական վճարում, որով «Իւնիօն»ի ապահովագրուողք ՋԵՐԾ են այն վնասներէն եւ յուսախաբանութիւններէն, որոց կ'ենթարկուին միշտ այն անձինք, որ Շահաբաժիններու բարդման ՅՈՌԻ ԵՒ ՎՆԱՍՍԱԿԱՐ դրութեամբ գործող ընկերութեանց կ'ապահովագրուին:

Ընկերութեան դրամատունն է ՕՍՄ. ԿԱՅՍ. ՊԱՆՔԱՆ:

Թուրքիոյ եւ Արեւելքի Տնօրէն ՍԻՄՕՆ ՔԱՅՍԷՐԼԵԱՆ

Կենաց ճիւղին Տեսուչ ՄԻՀՐԱՆ ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Սրամայույ, Սուլթան Համամ, Բասաժ Քաթըրճոցլու

Դեր Գործակալութիւն, Ղալաթիա Ինայէթ Խան

Գործակալութիւնք Թուրքիոյ գլխաւոր քաղաքաց մէջ

ՀԵԼՎԷՏԻԱ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Հրդեհի, կեցաց եւ ծովային արկածներու դէմ

ԸՆԴՀԱՆՈՐ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ

Ռ. ՍԻՑ ԵՒ ԸՆԿ.

Կալէւ, Պէրէ-Թէ-Եւ Խաւ, Բէ- 23, 24, 25

ՖԵՆԻՔՍ ՕԹՐԻՇԻԷՆ

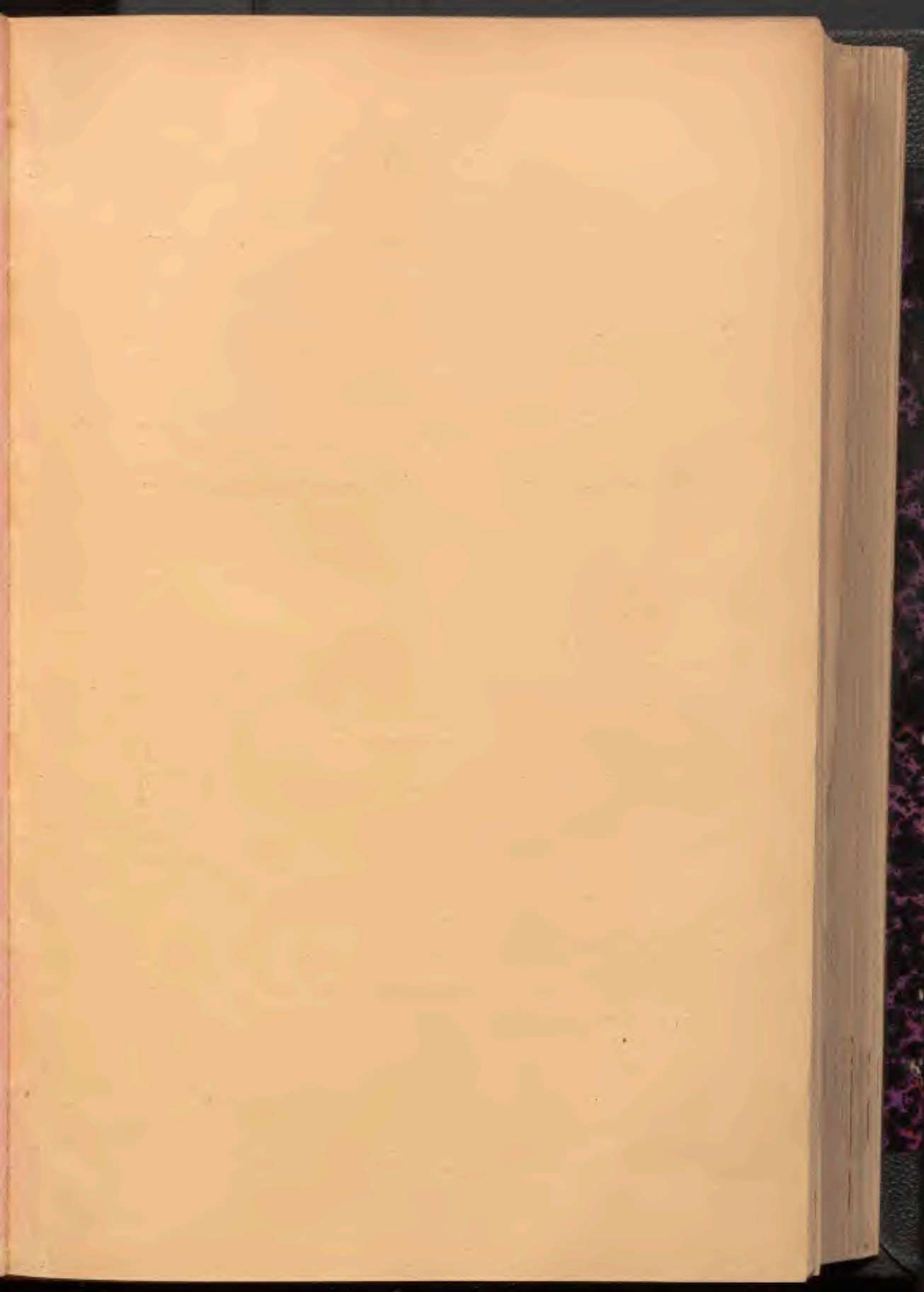
ԿԵՆԱՑ, ՀՐԴԵՀԻ, ԾՈՎՈՒ

ԿԱՅՍ. ԹԱԳ. ԱՌԱՆՁՆԱՇՆՈՐՀԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ԻՎԻԴԵՆՍ. 1860ԻՆ

Գրասենեակ՝ Հանձնարար խան, թիւ 52, 53, 54, 55, 56

Լիազօր ներկայացուցիչ՝ Գ. ՖԵՐԱՏԵԱՆ

Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան կենաց ապահովագրութեան օրինակ մը. — 35 տարեկան մէկը որ կ'ուզէ ապահովագրուիլ Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութեան 20,000 Ֆր. եւ քսանեւհինգ տարուան համար, տարեկան 925.80 Ֆր. պիտի վճարէ ու պայմանաժամուն պիտի ստանայ 31,266 Ֆր. հնչուն դրամ ամբողջովին. Իսկ եթէ մեռնի զոր օրինակ, 10 տարիէն, իր ժառանգորդները անմիջապէս պիտի ստանան 21,314.62 Ֆր.: Այս ամէն գումարները ԱՆՈՒԱՆԱԿԱՆ չեն, այլ ԻՐԱԿԱՆ, եւ Ֆէնիքս Օթրիշիէն Ընկերութիւնն այս գումարներուն վճարումը կ'երաշխաւորէ իր քօլիսով:

4. ၇၀၆၈၀